

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav obecné lingvistiky

Bakalářská práce

Hana Kalábová

Materiály k popisu inarijské sámštiny

Materials for description of Inari Sami

Praha 2017

Vedoucí práce: Mgr. Jan Krívan, Ph.D

Na tomto místě chci poděkovat především vedoucímu práce Mgr. Janu Křivanovi, PhD., za ochotu, podnětné konzultace a za jeho neuvěřitelné nasazení. Bez přehánění mohu říci, že bez něj by tato práce nikdy nevznikla. Také bych ráda poděkovala Florianu Sieglovi a Teijo Kemppainenovi za poskytnutí materiálů, které nelze sehnat v České republice. Dále bych chtěla poděkovat Tuomasovi Hoffrénovi za konzultaci gramatické správnosti a správné interpretace finských vět. Velký dík patří taktéž mé rodině, která mě podporovala po celou dobu studia.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 14. srpna 2017.

.....

Hana Kalábová

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá inarijskou sámštinou, ohroženým a dosud nedostatečně popsaným jazykem, kterým mluví na severu Finska asi 300 lidí. Cílem této práce je shromáždit dostupné lingvistické informace o jazyce a na jejich základě vytvořit podklady pro elicitaci, která bude posléze východiskem k terénnímu výzkumu a sepsání gramatiky. Práce využívá lingvistických studií o jazyce, přehledů paradigmat, slovníků a korpusu. Shrnutí gramatiky je logicky uspořádáno dle vzoru deskriptivních gramatik jiných jazyků. Práce obsahuje řadu tabulek a příkladů s interlineárním překladem, které ilustrují gramatické jevy jazyka, a zároveň vyzdvihuje do popředí jevy v jazyce dosud nepopsané, které jsou cílem popisu v budoucím výzkumu. Zamýšlený výzkum bude probíhat metodou elicitace v kontaktním jazyce finštině. Práce také krátce představuje výhody a nevýhody elicitací metody a v závěru ilustruje na několika položkách v oblasti modalit proces tvorby elicitacího dotazníku. Každá položka dotazníku je zde představena, opatřena interlineárním překladem, a zároveň je doložena její potřebnost. Celá tato práce tedy slouží jako východisko pro navazující terénní výzkum a následný gramatický popis inarijské sámštiny.

Klíčová slova

inarijská sámština, Sámové, gramatický popis, jazyková dokumentace, elicitace, modalita

Abstract

This bachelor thesis focuses on Inari Sami, an endangered and lesser-described language spoken by approximately 300 people in Northern Finland. All speakers are bilingual in Finnish. The aim of the thesis is to gather all the available information about the language and based on them provide the materials for elicitation, which are used as the basis for fieldwork and writing the grammar of the Inari Sami language in the future. In purpose of summarizing the so far known grammar of the language linguistic papers, paradigms, vocabularies and corpus are used. The summary of grammar is organized in a logical way in the same pattern as modern descriptive grammars are. The thesis contains several tables and examples with interlinear glosses, that show grammar rules of the language. The thesis also concerns about undescribed categories, which are the goal of the fieldwork in the future. The fieldwork should use the method of reverse translation elicitation, while the contact language is Finnish. This work also contains brief summary of pros and cons of the method of elicitation and in the end illustrates the process of creating the elicitation questionnaire. Each question from the questionnaire is briefly introduced and provided with an interlinear gloss and the explanation of its importance in the questionnaire. This whole work should be considered as the basis for the upcoming fieldwork and description of the grammar of Inari Sami.

Key words

Inari Sami language, Sami people, grammar description, language documentation, elicitation, modality

Obsah

Seznam zkratek	9
Seznam tabulek a obrázků	11
1 Úvod	12
2 Sámové a sámské jazyky	13
2.1 Sámové	13
2.1.1 Sámové ve Finsku	13
2.2 Sámské jazyky	14
2.2.1 Sámské jazyky ve Finsku	15
2.2.1.1 Inarijští Sámové	15
2.2.1.2 Jazyková situace inarijské sámštiny	16
3 Práce popisující inarijskou sámštinu	18
3.1 Výzkum do poloviny 90. let 20. století	18
3.2 Současný výzkum	19
4 Přehled gramatiky	21
4.1 Typologická charakteristika	21
4.2 Fonetika a fonologie	23
4.2.1 Fonémy	23
4.2.2 Alternace	24
4.2.3 Přízvuk a intonace	25
4.3 Morfologické kategorie	25
4.3.1 Jmenné kategorie	25
4.3.1.1 Číslo	25
4.3.1.2 Pád	25
4.3.1.3 Stupně	33
4.3.1.4 Posesivní sufixy	33

4.3.2	Slovesné kategorie	35
4.3.2.1	Číslo a osoba	35
4.3.2.2	Čas	35
4.3.2.3	Aspekt	36
4.3.2.4	Způsob	36
4.3.2.5	Slovesná negace	37
4.3.2.6	Slovesný rod	37
4.3.2.7	Slovesné tvary s omezenou flexí (konverba)	38
4.4	Slovní druhy	40
4.4.1	Substantiva	40
4.4.2	Zájmena	41
4.4.3	Adjektiva	43
4.4.4	Adverbia	45
4.4.5	Číslovky	46
4.4.6	Slovesa	47
4.4.7	Adpozice	48
4.4.8	Příklonné částice	48
4.5	Derivační morfologie	49
4.6	Syntax	49
4.6.1	Syntax frázových struktur	50
4.6.1.1	Syntax nominální fráze	50
4.6.1.2	Syntax verbální fráze	50
4.6.2	Syntax jednoduché klauze	50
4.6.2.1	Základní valenční rámce	50
4.6.2.2	Slovosled a aktuální členění	54
4.6.2.3	Otázka	54
4.6.2.4	Rozkaz	55

4.6.2.5	Negace	55
4.6.2.6	Modalita	55
4.6.3	Syntax komplexních klauzí	55
4.6.3.1	Koordinační vztahy	56
4.6.3.2	Subordinační vztahy	56
4.7	Budoucí směřování	57
5	Elicitační dotazníky jako lingvistická metoda	58
5.1	Srovnání metody elicitace a záznamu textů	58
5.2	Problémy elicitací metody	58
6	Ukázka postupu při tvoření dotazníku v oblasti modalit	61
6.1	Vymezení modalit	61
6.2	Konstrukce vyjadřující dynamickou modalitu	63
6.2.1	Konstrukce vyjadřující modalitu schopnosti	63
6.2.2	Konstrukce vyjadřující volitivní modalitu	64
6.3	Konstrukce vyjadřující deontickou modalitu	65
6.3.1	Konstrukce vyjadřující silnou nutnost	65
6.3.2	Konstrukce vyjadřující slabou nutnost	67
6.3.3	Konstrukce vyjadřující potřebu	68
6.3.4	Konstrukce vyjadřující možnost	69
7	Závěr	71
7.1	Shrnutí výsledků práce	71
7.2	Reflexe dosavadního výzkumu a výhled do budoucna	72
	Seznam použité literatury	74

Seznam zkratek

1 = první osoba

1PX = posesivní sufix první osoby

2 = druhá osoba

2PX = posesivní sufix druhé osoby

3 = třetí osoba

3PX = posesivní sufix třetí osoby

ABESS = abessiv

ADESS = adessiv

AKK = akuzativ

ALL = allativ

ATR = adjektivum ve svém atributivním tvaru

DU = duál

ESS = essiv

GEN = genitiv

GERII = druhé gerundium

ILL = illativ

IMPRT = imperativ

IND = indikativ

INDEF = neurčité zájmeno

INESS = inessiv

INF = infinitiv

KOM = komitativ

KOMP = komparativ

KOND = kondicionál

KONNK = konnegativum v kondicionálu

KONNM = konnegativum préterita

KONNP = konnegativum prézentu

LOK = lokativ

NEG = negace

NOM = nominativ

PART = partitiv

PL = plurál

POS = pozitiv

POT = potenciál

PRED = adjektivum v predikativní pozici

PRF = perfektum

PRL = příklonná částice

PRO = prolativ

PRS = presens

PRT = préteritum

PTCP = participium

Q = partikule značící otázku

REFL = reflexivní zájmeno

SG = singulár

SUPR = superlativ

TRANS = translativ

VABESS = abessiv slovesa

Seznam tabulek a obrázků

Tabulky

4.1 Typologická charakteristika	Tabulka 1: Skloňování substantiva <i>pinno</i>
4.1 Typologická charakteristika	Tabulka 2: Časování sloves v neminulém a minulém čase
4.2.1 Fonémy	Tabulka 3a: Přehled fonémů
4.2.1 Fonémy	Obrázek 3b: Seznam grafémů
4.2.2 Alternace	Tabulka 4: Střídání slabého a silného stupně
4.3.1.4 Posesivní sufixy	Tabulka 5: Flexe substantiv s posesivními sufixy
4.3.2.5 Slovesná negace	Tabulka 6: Záporné časování
4.4.1 Substantiva	Tabulka 7: Několik vzorů skloňování
4.4.2 Zájmena	Tabulka 8: Osobní zájmena
4.4.2 Zájmena	Tabulka 9: Skloňování zájmena <i>tuot</i>
4.4.2 Zájmena	Tabulka 10: Inkongruence zájmen a substantiv
4.4.3 Adjektiva	Tabulka 11: Nulové značení závislosti u adjektiv
4.4.3 Adjektiva	Tabulka 12: Inkongruence u adjektiv
4.4.3 Adjektiva	Tabulka 13: Stupňování adjektiv
4.4.4 Adverbia	Tabulka 14: Stupňování adverbíí
4.4.5 Číslovky	Tabulka 15: Paradigma kvantifikační fráze

Obrázky

2.2 Sámské jazyky	Obrázek 1: Mapa sámských jazyků
2.2.1.1 Inarijští Sámové	Obrázek 2: Tradiční území inarijských Sámů
2.2.1.2 Jazyková situace in. sám.	Obrázek 3: Genealogické zařazení inarijské sámštiny

1 Úvod

Cílem této práce je shromáždit dostupné lingvistické informace o inarijské sámštině a na jejich základě vytvořit podklady pro elicitaci, která bude posléze východiskem k terénnímu výzkumu a sepsání gramatiky tohoto jazyka. V současné době jsou popsány pouze některé aspekty tohoto jazyka, celkový popis však chybí.

Inarijskou sámštinou mluví na severu Finska asi 300 lidí, jedná se tedy o ohrožený jazyk, od devadesátých let minulého století však probíhají pokusy o jeho revitalizaci. Tato práce je příspěvkem k jazykové dokumentaci jazyka, která dosud probíhá spíše nesoustavně. Nejdříve shrnu známé informace o jazyce a jeho mluvčích a posléze na jejich základě vytvořím podklady pro připravovaný elicitací dotazník. Metoda elicitace spočívá v dotazování se rodilého mluvčího neboli konzultanta a má jak své přednosti, tak několik nevýhod. Největší výhodou je možnost zaměřit se na konkrétní jazykové jevy, proti které stojí nepřirozenost nasbíraných dat.

Hlavním těžištěm práce je přehled gramatiky jazyka, který zahrnuje analýzy jazykových jevů založených na kombinaci dostupných zdrojů o inarijské sámštině. Budu vycházet jak z lingvistických prací, přehledů paradigmát jmen a sloves, tak ze slovníků a korpusu. Celý text je doplněn přehlednými tabulkami a četnými příklady, které jsou opatřené interlineárními překlady na základě Leipzig glossing rules a překlady do češtiny. Zároveň v textu vyzdvihnu dosud nepopsané kategorie a nastíním tak budoucí směřování terénního výzkumu.

Součástí práce je i ukázka procesu tvorby připravovaného elicitací dotazníku, který je budován metodou elicitace překladu z cizího jazyka. Všichni mluvčí inarijské sámštiny jsou bilingvní ve finštině, kontaktním jazykem dotazníku je tedy finština. U každé věty bude pro snadnou orientaci v budoucí databázi uvedena informace, které jazykové jevy jsou v ní přítomny, a to pomocí gramatických tagů vycházejících z konceptu Elšíka (2017).

Struktura práce je následující: Ve druhé kapitole se zaměřím na popis mluvčích jazyka a jeho sociokulturní situaci. Ve třetí kapitole krátce shrnu literaturu, která již byla o jazyce a jeho příbuzných jazycích publikována. Ve čtvrté kapitole poskytnu přehled dosud známých informací o gramatice, aby bylo zřejmé, na jaké konkrétní jevy bude v budoucnu potřeba se zaměřit. V páté kapitole představím problematiku elicitace z metodologického hlediska. V šesté kapitole ilustruji proces tvorby dotazníku v oblasti modality. V závěru práce shrnu hlavní výsledky mého zkoumání a popíšu další výhled práce na inarijské sámštině.

2 Sámové a sámské jazyky

2.1 Sámové

Na severu Evropy současné době žije asi padesát až sto tisíc Sámů. Je těžké určit přesnější počty, protože postoje k sámské identitě se různí. Zdaleka ne každý Sám mluví sámským jazykem, což je způsobeno asimilační politikou, která byla aplikovaná v zemích, kde Sámové žijí (Hingarová 2009: 34-38).

Ve starší literatuře, myšleno v literatuře publikované před přelomem tisíciletí, se mluví o Sámech jako o Laponcích a o území, které obývají, jako o Laponsku. Není zřejmé, odkud toto pojmenování pochází, nejpřijímanější teorie mluví o původu ze švédského slova pro hadr *lapp*. Výrazy *Laponec* a *Laponsko* jsou exonyma a sami Sámové tato označení vnímají jako hanlivá. V posledních letech se Sámové, výzkumníci i severští politici snaží používat spíše slov *Sámové* k označení lidí a *Sápmi* k označení území (Hingarová 2009: 10). V této práci tedy budu používat pojmy *Sámové* a *Sápmi*, které jsou považovány za neutrální a jsou častěji používané v soudobých pracích.

Historicky Sámové patří k nejstarším obyvatelům Evropy. Jsou také jediným národem v Evropské unii, kterému byl uznán status „původního národa Evropy“ (Kulonen & Seurujärvi-Kari & Pulkkinen 2005: 148-149).

V tradičním obraze jsou Sámové spojováni s pastevectvím sobů a tím souvisejícím způsobem života. Tzv. sobí Sámové ale tvoří pouze jednu skupinu Sámů. Inarijští Sámové, kterých se týká tato práce, se již několik staletí neživí pastevectvím, ale jejich tradičním způsobem obživy je rybolov, proto jsou řazeni spíše ke skupině tzv. jezerních Sámů, anglicky *fishing Sami*.

2.1.1 Sámové ve Finsku

Ve státech, ve kterých Sámové žijí, existují různá kritéria, podle kterých je hodnocena příslušnost k sámskému etniku. Ve Finsku platí zákon, podle kterého je Sámem ten, kdo je rodilým mluvčím nějakého sámského jazyka nebo jehož rodič byl registrován jako Sám.

Language is one criterion, but a person can also be considered to be Sámi if he/she is a descendent of a person who has been registered in the land, tax or parish register as Fell¹, Forest, Fishing Sámi. (Hirvonen 2008: 15)

Sámské území ve Finsku se kdysi rozprostíralo až daleko na jih. Nikdo neví, odkud do Finska Sámové přišli, ale je jisté, že v době příchodu Finů toto území Sámové již dlouhodobě obývali. S tím souvisí i to, že mnoho finských toponym je sámského původu. Sámové a Finové spolu žili poměrně klidně, obchodovali spolu a také mezi sebou uzavírali sňatky. (Saarinen 2012).

2.2 Sámské jazyky

Sámské jazyky se tradičně řadí do ugrofinské větve² rodiny uralských jazyků. Genealogicky nejbližší jsou jim baltofinské jazyky, mezi které patří například finština, estonština, karelština a vepština (např. Hingarová 2009: 81-114).

Skupina sámských jazyků se dělí na západosámské a východosámské jazyky (viz obr. 1). Do západosámských jazyků patří jižní sámština, umeská sámština, piteská sámština, luleská sámština a ze všech sámštin nejrozšířenější severní sámština (která má patnáct až dvacet pět tisíc mluvčích). Do východosámských jazyků patří skoltská sámština, inarijská sámština, kildinská sámština a terská sámština (Hammarström & Forkel & Haspelmath 2017).

Sámské jazyky si nejsou vzájemně srozumitelné, přičemž většina sámských jazyků má navíc různé dialekty. Inarijská sámština, kterou se zabývá tato práce, má dva hlavní dialekty, západní a východní. Každá ze třinácti vesnic, ve kterých se jazykem mluví, má trochu odlišný dialekt, což není překvapivé, když si uvědomíme, že psaná tradice a tedy jedna oficiální forma existuje pouhých dvacet let (Toivonen 1999).

¹ Fell (norsky fjäll, finsky tunturi) je hora nebo spíš kopec, typický svým oblým tvarem. Vyskytuje se hlavně v Laponsku.

² Tato klasifikace je ale sporná. V dnešní době je preferovanou hypotézou, že z uralských jazyků se vyčlenily rovnou větve ugrických a finických jazyků, nikoliv jedna větev jazyků ugrofinských.

Obrázek 1: mapa sámských jazyků, zdroj: [https://en.wikipedia.org/wiki/](https://en.wikipedia.org/wiki/Inari_Sami_language#/media/File:Sami_languages_large.png)

[Inari_Sami_language#/media/File:Sami_languages_large.png](https://en.wikipedia.org/wiki/Inari_Sami_language#/media/File:Sami_languages_large.png)

legenda: 1. jižní sámština, 2. umeská sámština, 3. piteská sámština, 4. luleská sámština, 5. severní sámština, 6. skoltská sámština, 7. inarijská sámština, 8. kildinská sámština, 9. terská sámština

2.2.1 Sámské jazyky ve Finsku

Na finském území se mluví třemi sámskými jazyky, severní sámštinou, inarijskou sámštinou a skoltskou sámštinou. Dále se budu podrobněji věnovat pouze inarijské sámštině, která je předmětem této práce.

2.2.1.1 Inarijští Sámové

Inarijští Sámové jsou jedinou skupinou Sámů, kteří žijí pouze na území Finska. Obývají území za polárním kruhem v okolí jezera *Inari*, od kterého je odvozeno jejich pojmenování. Z hlediska etnické příslušnosti se k nim hlásí asi 700 lidí, jazyk však ovládá pouhých 300 (Simons & Fennig 2017).

Inarijští Sámové se v minulosti věnovali lovu, rybolovu, sběru plodin a pastevectví sobů³. Po příchodu finského obyvatelstva začali s Finy obchodovat. Hlavním obchodním artiklem byly kůže, v jejichž zpracovávání byli Inarijští Sámové mnohem zručnější než Finové (Saarinen 2012).

³ Jak jsem již uvedla výše, inarijští Sámové se v současnosti neživí pastevectvím sobů, jsou jedni z mála Sámů, kteří přešli z kočovného na usedlý styl života. S touto změnou životního stylu tradiční pastevectví sobů zaniklo a z inarijských Sámů se stali převážně rybáři (Nickul 1977).

V pozdější době se Inarijští Sámové živilí hlavně rybolovem a zemědělstvím. Fakt, že zanechali nomádského způsobu života, vedlo k rozpadu tradiční sámské společnosti uzpůsobené neustálé migraci. Jejich usazení na jednom místě vedlo k přijetí finských zákonů a sociálních pravidel, s čímž souvisí i přijetí luteránství, které mělo ve společnosti inarijských Sámů velkou sílu a význam. Ve druhé polovině 19. století se v celém Sápmi rozšířil laestadianismus, konzervativní odnož luteránství podřizující vnitřní i vnější život jedince křesťanským zásadám, tato vlna neminula ani okolí jezera Inari. V dnešní době se většina inarijských Sámů hlásí k Finské evangelické luteránské církvi (Nickul 1977).

Na své tradiční území jsou Sámové velice hrdí a jsou ochotni jej bránit před cizími příchozími. Příběhy o vychytralém Sámovi, který přelstí cizince na základě znalosti své země, jsou oblíbeným námětem lidových vyprávění (DuBois 1995).

Obrázek 2 ukazuje tradiční území inarijských Sámů, na kterém jsou dnes menšinou vedle Finů. Území v historii patřilo Švédsku, Norsku a Rusku. Od vzniku Finské republiky v roce 1917 spadá do finské územní správy. Nejstarší památky na osídlení oblasti Inari jsou datovány už do doby 8000 až 7000 př. Kr. Z tohoto prvotního osídlení byly nalezeny kamenné nástroje určené k lovu a rybolovu (Ojanlatva 2006). Inarijští Sámové se však v současnosti stěhují se do celého Finska, hlavně do větších měst, a také do zahraničí (Morottaja 2006a).

Obrázek 2: Tradiční území inarijských Sámů, zdroj:

<http://www.samimuseum.fi/anaras/yleistietoa/images/euro.gif>

2.2.1.2 Jazyková situace inarijské sámštiny

Inarijská sámština patří do skupiny východosámských jazyků (viz obr. 2). Jejím nejbližším příbuzným jazykem je skoltská sámština. Po dlouhou dobu byla inarijská sámština vystavena vlivu finštiny, severní a skoltské sámštiny, se kterými je v kontaktu (Hingarová 2009: 81-114). Lze předpokládat, že se tyto vlivy odrazily v gramatice inarijské sámštiny.

Obrázek 3: Genealogické zařazení inarijské sámštiny,
podle Hammarström & Forkel & Haspelmath (2017)

Inarijská sámština je jeden z nejohroženějších sámských jazyků (v současnosti má asi kolem 300 mluvčích). Jak bylo uvedeno výše, mluví se jí pouze ve Finsku, mluvčí jsou bilingvní ve finštině. V devadesátých letech měl jazyk pouze čtyři mluvčí mladší třiceti let, z nichž nejmladší byli náctiletí. V té době tedy již nedocházelo k přenosu jazyka na děti (Pasanen 2003).

Situaci se v té době rozhodli řešit sami členové komunity inarijských Sámů. V roce 1997 byla založena dvě *jazyková hnízda*⁴, jedno v obci *Inari* a druhé v obci *Iivalo*. Revitalizací inarijské sámštiny pomocí *jazykových hnízd* se zabýval hlavně Matti Morottaja, který se inspiroval se přitom projektem z Nového Zélandu, který pomohl zachránit maorštinu⁵ (Pasanen 2003: 50-51).

V současnosti se projekt ukazuje jako úspěšný, v roce 2010 ovládalo inarijskou sámštinu kolem padesáti dětí. Stále se ale vyskytují problémy, jedním z nich je existence tzv. *ztracené generace*. Jedná se o rodiče dětí, které se učí sámštinu v rámci projektu jazykových hnízd. Tito rodiče inarijskou sámštinu neovládají a doma s dětmi tedy mluví finsky. Další problém, který s tímto přímo souvisí, spočívá v tom, že děti mají pouze omezenou doménu, kde mohou jazyk používat, tj. ve škole a s prarodiči. V oblasti Inari proto probíhají i kurzy pro dospělé, které se snaží „znovu vytvořit ztracenou generaci“⁶ (Pasanen 2010).

⁴ Jazykové hnízdo je typ projektu, kdy se revitalizuje jazyk tak, že se starší mluvčí jazyka podílí na vzdělávání dětí a dochází tak k mezigeneračnímu přenosu. Součástí mohou být společné aktivity tradiční pro společnost mluvící tímto jazykem. V případě inarijských Sámů se může jednat například o společné rybaření dědečka s vnukem, kdy si povídají v inarijské sámštině.

⁵ více o projektu viz King (2001)

⁶ recreate a lost generation (pojem pochází z Olthuis, Kivelä & Skutbabb-Kangas 2013)

3 Práce popisující inarijskou sámštinu

V této kapitole krátce představím zdroje, které byly publikovány o inarijské sámštině. Z těchto zdrojů budu vycházet v kapitole 4, kde představím krátký přehled gramatiky jazyka, abych si utřídila již známé informace a věděla, na co se posléze při dalším popisu inarijské sámštiny soustředit.

Inarijská sámština dodnes nebyla komplexně popsána, řada jevů zůstává nezmapovaných, ale existují poměrně detailní popisy některých dílčích aspektů jazyka, slovníky a také skeč psané ve finštině.

3.1 Výzkum do poloviny 90. let 20. století

První, kdo poskytl informace o inarijské sámštině, byl Elias Lönnrot, známější jako tvůrce „finského národního eposu“ *Kalevaly*. Při svých toulkách po vzdálených končinách Finska za účelem sbírání národní poezie narazil na podivný „dialekt“, a tak zaznamenal některá slova a některá paradigmata. V roce 1854 pak vydal knihu *Ueber den Enare-Lappischen Dialekt*, která obsahovala příklady flexe jmen a sloves, krátký slovník a různá sesbíraná vyprávění. Lönnrot je díky tomu považován za zakladatele psaného jazyka inarijských sámů.

Frans Äimä (1918) se zabývá fonetikou a fonologií inarijské sámštiny. Jeho práce se stala základem pro další výzkumy v tomto oboru.

Äimä také sestavil glosář asi 10 000 slov v inarijské sámštině, který posléze posloužil jako základ práce Erkkiho Itonena, který dal dohromady čtyřdílný slovník inarijské sámštiny *Inarilappisches Wörterbuch I-IV* (vycházel mezi lety 1986-1991).

Itonen & Laitinen (1992) obsahuje přepisy nahrávek vyprávění v inarijské sámštině pořízených v roce 1952. Všechna vyprávění jsou opatřena finským překladem. Tato práce je zdrojem, ze kterého většina pozdějších výzkumů čerpá příklady.

Bartens (1972) se zabývá úlohou pádů v několika sámských jazycích, jedna z nich je inarijská sámština. Obsahuje vždy popis úlohy pádu následně demonstrováný na příkladech v několika jazycích.

Publikace Sammalahiti & Morottaja (1993) obsahuje dvě části. V první části nalezneme slovník s lexémy v inarijské sámštině a jejich překlady do finštiny. Za slovníkem

následuje část, která obsahuje různá paradigmata sloves a podstatných jmen. Slovesa a podstatná jména jsou tu rozdělena na různé vzory, podle toho, co se děje ve kmeni při ohýbání.

Tato díla používají různorodý způsob zápisu inarijské sámštiny, protože byla psána před sjednocením pravopisu v roce 1996. Historii zápisu inarijské sámštiny a různé způsoby zápisu shrnuje Morottaja (2006b). V rámci této práce se vždy pokusím příklady ze starších děl převést do současného pravopisu. Pokud při pokusu převést slovo ze staršího způsobu zápisu do novějšího nastanou nějaké komplikace, upozorním na to.

3.2 Současný výzkum

Olthuis (2000) je gramatická skeč psaná finsky. Skeč je obsáhlá, co se týče paradigmát, popisuje různé formy v inarijské sámštině. V rámci paradigmát nejsou vydělené koncovky, takže si čtenář musí o způsobu tvoření slov udělat obrázek sám. U jednotlivých forem je vždy pouze skoupé vysvětlení, kdy a jak se forma používá, nebo tyto informace zcela chybí. Dílo ale poskytuje dobrou představu o tom, jaké formy se v jazyce vyskytují.

Morottaja (2007) je zaměřen kontrastivně vzhledem k finštině a z větší části se věnuje porovnávání významu finských a inarijskosámských sloves, kdy se ve finštině používá pouze jedno slovo pro dva koncepty a v sámštině jsou tyto koncepty lexikálně rozlišeny a opačně. Několik stránek se věnuje také porovnání valence finských a inarijskosámských sloves.

V současnosti se inarijské sámštině věnuje také Ida Toivonen, která popsala některé aspekty jazyka: fonetickou změnu v paradigmatu sloves, konkrétně splývání druhé osoby duálu s druhou osobou plurálu (1999), stavbu existenciálních vět (2002), shodu číslovek a podstatných jmen (Nelson & Toivonen 2003), splývání rozdílů mezi duálem a plurálem (2007) a fonologii jazyka, konkrétně fonologickou délku a celkovou stavbu inarijskosámských slov (Bye, Sagulin & Toivonen 2009).

Nelson & Toivonen (2007) obsahuje články týkající se obecně sámských jazyků a několik z nich se zabývá přímo inarijskou sámštinou, fonologií z generativistického hlediska (Bye 2007), označováním času a událostí v inarijské sámštině (Nelson 2007) a slovesy a jejich paradigmaty (Toivonen 2007).

Za zmínku stojí také článek o fonetickém vývoji sámských jazyků, protože i když se nezabývá přímo inarijskou sámštinou, osvětluje, co stojí za dloužením nebo krácením kmenových vokálů a konsonantů (Sammalahti 2015).

Důležitými zdroji, které jsem při psaní této práce používala, byl inarijskosámsko-finský a finsko-inarijskosámský slovník (UiT The Arctic University of Norway 2017) a

korpus inarijské sámštiny (Borin & Forsberg & Roxendal 2012), oba zdroje jsou volně dostupné na internetu.

Existuje mnoho dalších publikací, které se zabývají obecně sámskými nebo ugrofinskými jazyky. Lze v nich nalézt informace o obecných rysech sámských jazyků, takže se svým způsobem vztahují i k inarijské sámštině. V této práci ovšem nemám prostor se jimi zabývat, odkazuji pouze na vyčerpávající seznam *Saami linguistics bibliography* v Toivonen & Nelson (2007). I když je tento seznam již deset let starý, jeho hodnota je vysoká, protože obsahuje všechny práce vzniklé za téměř 150 let popisování sámských jazyků.

4 Přehled gramatiky

V této kapitole shrnu informace, které jsou o jazyce již známé, a na konci vynesu do popředí to, co popsané není. Budu vycházet převážně z prací, které jsem blíže popsala v předcházející kapitole. Toto shrnutí posléze využiji při sestavování dotazníku.⁷

4.1 Typologická charakteristika

Inarijskou sámštinu lze považovat za flektivní jazyk. Sámské jazyky jsou obecně známy vyšší mírou fúze a morfonologických změn než řada jiných uralských jazyků, ale sdílí s nimi sklony k sufixaci. Suffixy v inarijské sámštině jsou převážně kumulativní, ale vyskytují se i separativní morfémy, což blíže ilustruji níže na (i) nominální a (ii) verbální flexi.

(i) Většina pádových koncovek kumuluje číslo i pád. V tabulce 1 je uvedeno skloňování jména *pinno* (‘stoh’), na kterém je zřetelná kumulativnost pádových koncovek. Z dostupných dat je zřejmé, že pouze v abessivu plurálu lze analyzovat dva morfémy, jeden pro plurál a jeden pro pád, v tomto jediném případě lze mluvit o separativnosti morfémů. V rámci paradigmatu, dochází k alternaci v rámci kmene (viz rozdíl *pinno-*, *pino-*, *piinoo-*, *piino-* a *pinnoo-*), což také ukazuje na sklony k flektivnímu typu jazyka.

<i>pino</i> ‘stoh’	SG	znak pádu sg	PL	znak pádu pl
NOM	<i>pinno</i> *	0	<i>pino-h</i>	– <i>h</i>
GEN	<i>pino</i>	změna v kmeni	<i>pino-i</i>	– <i>i</i>
AKK	<i>pino</i>	změna v kmeni	<i>piino-id</i>	– <i>id</i>
ILL	<i>pinno-n</i>	– <i>n</i>	<i>piino-id</i>	– <i>id</i>
LOK	<i>piinoo-st</i>	– <i>st</i>	<i>piino-in</i>	– <i>in</i>
KOM	<i>piinoo-in</i>	– <i>in</i>	<i>piino-iguim</i>	– <i>igui</i> ’m
ABESS	<i>piino-ttáá</i>	– <i>ttáá</i>	<i>piino-i-táá</i>	– <i>i-ttáá</i>
ESS	<i>pinnoo-n</i>	– <i>n</i>		
PART	<i>pinnoo-d</i>	– <i>d</i>		

Tabulka 1: Skloňování substantiva *pinno*, Sammalahiti & Morottaja (1993): 125, analýza vlastní na základě Toivonen (2003)

⁷ V tomto shrnutí budu vycházet z pravidel Leipzig Glossing Rules (viz Comrie & Haspelmath & Bickel), seznam zkratk, které používám je v tomto dokumentu (viz Seznam zkratk).

*nn značí polodlouhý konsonant, způsob značení podle Bye (2007), jindy se objevuje jako „n“ (Sammalahti & Morottaja: 1993)

(ii) Všechny slovesné koncovky kumulují osobu a číslo. Většina z nich kumuluje i čas. Zatímco v singuláru má sloveso dvě koncovky, jedna vyjadřuje čas a druhá vyjadřuje číslo a osobu, v duálu a plurálu je jediná koncovka, která vyjadřuje osobu, číslo a čas (viz tabulka 2).

<i>čokkáđ</i> ,sedět‘		SG		DU		PL	
IND.PRS	1.	<i>čokkáá-m</i>	<i>-m</i>	<i>čokkájee-n</i>	<i>-n</i>	<i>čokká-p</i>	<i>-p</i>
	2.	<i>čokkáá-h</i>	<i>-h</i>	<i>čokká-vettee</i>	<i>-vettee</i>	<i>čokkáá-vetteđ</i>	<i>-vetteđ</i>
	3.	<i>čokkáá</i>	<i>-0</i>	<i>čokká-v</i>	<i>-v</i>	<i>čokkáje-h</i>	<i>-h</i>
IND.PRT	1.	<i>čokká-ji-m</i>	<i>-m</i>	<i>čokká-im</i>	<i>-im</i>	<i>čokká-im</i>	<i>-im</i>
	2.	<i>čokká-ji-h</i>	<i>-h</i>	<i>čokká-id</i>	<i>-id</i>	<i>čokká-id</i>	<i>-id</i>
	3.	<i>čokká-i</i>	<i>-0</i>	<i>čokká-in</i>	<i>-in</i>	<i>čokkáj-ii</i>	<i>-ii</i>

Tabulka 2: Časování sloves v neminulém a minulém čase, Sammalahiti & Morottaja (1993): 141, analýza koncovek podle Toivonen (2003)

V jazyce se vyskytují složité morfonologické procesy, jedná se zejména o alternaci kvality i kvantity vokálů a konsonantů v kmeni při skloňování substantiv a časování sloves (viz výše tabulka 1).

Inarijská sámština je nominativně-akuzativní jazyk (Toivonen 2007: 254) a nejčastějším slovosledem je S-V-O (Nelson 2007: 208).

Z hlediska locusu lze inarijskou sámštinu charakterizovat jako jazyk, který značí vztah dvou konstituentů většinou na závislém členu, vyskytují se ale i konstrukce opačného charakteru, například u posesivních sufixů (viz oddíl 4.3.1.4). Občas se vyskytuje nulové značení u atributivních adjektiv (viz oddíl 4.4.3). V inarijské sámštině často dochází pouze k částečné shodě, například když se adjektivum, zájmeno nebo číslovka shoduje v čísle, ale ne v pádě s následujícím substantivem (viz oddíly 4.4.2, 4.4.3 a 4.4.5).

4.2 Fonetika a fonologie

4.2.1 Fonémy

Jazyk má 25 konsonantů. Z hlediska tvoření lze rozlišit neznělé exploziv, neznělé aspirované exploziv, neznělé afrikáty, neznělé aspirované afrikáty, znělé i neznělé frikativy, nazály, aproximanty a jedna vibranta. Z hlediska místa tvoření se v jazyce vyskytují bilabiální, labiodentální, dentální, alveolární, postalveolární, palatální, velární a glotální konsonanty (viz tabulka 3a vlevo).

V inarijské sámštině se vyskytuje šest „plných“ vokálů a jeden tzv. redukovaný zadní vokál (Λ). V jazyce je také sedm diftongů, všechny jsou klesavé. Vokály i diftongy mají krátkou a dlouhou variantu (viz tabulka 3a vpravo).

V tabulce 3a uvádím přehled fonémů v inarijské sámštině. Délka vokálů, diftongů a konsonantů má fonologickou platnost, všechny vokály, diftongy a konsonanty mají dvojitou délku, některé konsonanty (přesněji všechny sonory a konsonanty „v“ a „h“) trojitou délku. (Dlouhé fonémy v přehledu nejsou uvedeny.)

p	t	ts	tš	k	i		u
p ^h	t ^h	ts ^h	tš ^h	k ^h	e		o
f		s	š	h	a		ɑ
v	ð	z	ž			Λ	
m	n		ɲ	ŋ			
	l				ie	ue	uo
	r				ia		ua
		j			ea		oa

Tabulka 3a: Přehled fonémů, podle Bye (2007: 60)

Inarijská sámština má fonologický způsob zápisu, každému jednotlivému grafému odpovídá jeden foném v jazyce (viz tabulka 3b). Současný způsob zápisu byl oficiálně přijat v roce 1996 (Ager 1998-2017). Historii zápisu shrnuje Morottaja (2016b). Znalost historie zápisu je pro tuto práci důležitá, neboť mnoho materiálů, ze kterých vycházím, je staršího data vydání a pro transkripci inarijské sámštiny používají jiná pravidla, než která platí dnes.

A a	Â â	B b	C c	Č č	D d	Đ đ	E e
F f	G g	H h	I i	J j	K k	L l	M m
N n	Đ đ	O o	P p	R r	S s	Š š	T t
U u	V v	Y y	Z z	Ž ž	Ä ä	Á á	

Tabulka 3b: Seznam grafémů, Inari Sami, zdroj: Wikipedia

4.2.2 Alternace

V inarijské sámštině dochází v rámci kmene slova k mnoha alternacím, které se týkají změny kvality i kvantity (i) konsonantů a (ii) vokálů a diftongů. Obvyklý způsob analýzy spočívá v tom, že se u každého slova uvede několik kmenů, které se používají v různých částech paradigmatu (např. kmen pro prézens, kmen pro préteritum apod.).

(i) Z hlediska alternace konsonantů se v inarijské sámštině rozlišují tzv. silné a slabé stupně konsonantů neboli silné a slabé kmeny slova, což vychází z tradice v popisu ugrofinských jazyků. Silný kmen obsahuje geminátu nebo exploziv, ve slabém kmeni se gemináta degeminuje nebo se z explozivy stává frikativa. Nejlépe lze alternaci silného a slabého stupně vidět na rozdílu tvaru nominativu a akuzativu singuláru substantiv (viz tabulka 4), tyto pády se v současnosti uvádějí ve slovnících (Bye 2007: 53-55).

	NOM.SG (silný kmen)	AKK.SG (slabý kmen)
„zámek“	<i>lukkâ</i>	<i>luuhâ</i>
„číslo“	<i>loho</i>	<i>lovo</i>
„ruka“	<i>kietâ</i>	<i>kiedâ</i>
„stoh“	<i>pinno</i>	<i>pino</i>

Tabulka 4: Střídání slabého a silného stupně, Sammalahiti & Morottaja (1993): 123-126

(ii) Pravidla pro alternaci vokálů a diftongů jsou složitá, nejlépe je lze vysvětlit diachronně (viz Sammalahiti 2015). Na základě toho, který vokál se mění na jaký, jsou slova rozdělována do různých flektivních tříd. Sammalahiti & Morottaja (1993) rozděluje substantiva do 152 a slovesa do 67 tříd. Flektivní třída slova by měla být určitelná z údajů uvedených ve slovníku.

Seznam jednotlivých konsonantů a vokálů a jejich alternací uvádí Morottaja (2007: 86-89).

4.2.3 Přízvuk a intonace

Hlavní přízvuk je vždy na první slabice, vedlejší přízvuk leží na dalších lichých slabikách. Intonace je monotónní, na konci věty klesavá (Morottaja 2007: 23).

4.3 Morfologické kategorie

V této kapitole uvedu jmenné a slovesné kategorie, které se rozlišují v inarijské sámštině.

4.3.1 Jmenné kategorie

Mezi jména se v inarijské sámštině řadí substantiva, adjektiva, zájmena a číslovky. Každý z těchto slovních druhů se chová odlišně, ale sdílejí některé společné rysy. V tomto oddíle představím kategorie, které se projevují napříč těmito slovními druhy.

4.3.1.1 Číslo

V inarijské sámštině se rozlišují tři čísla (singulár, duál a plurál), mezi jednotlivými slovními druhy jsou ale rozdíly ve vyjadřování čísla:

- (i) Substantiva a adjektiva rozlišují pouze singulár a plurál.
- (ii) Číslovky mají pouze singulární flexi.
- (iii) Pouze osobní a reflexivní zájmena rozlišují singulár, duál i plurál. Ostatní typy zájmen vyjadřují singulár a plurál.

4.3.1.2 Pád

Inarijská sámština má devět pádů: nominativ, genitiv, akuzativ, lokativ, illativ, komitativ, abessiv, essiv a partitiv (koncovky pádů viz výše tabulka 1). Když v následujícím textu bude řeč o tvarech, budu mluvit pouze o tvarech substantiv, adjektiv, číslovek (pro ty platí pouze singulární flexe) a demonstrativních, neurčitých a tázacích zájmenech. Osobní zájmena a reflexivní zájmena mají nepravidelné tvary, text se jich proto netýká.

4.3.1.2.1 Nominativ

Nominativ singuláru je považován za základní tvar jména, který odpovídá tvaru silného stupně a je uváděn ve slovnících jako základní tvar. Nominativ plurálu je ve tvaru slabého stupně a tvoří se přidáním koncovky *-h*. Má dvě základní funkce:

(i) Nominativ je pádem subjektu finitního slovesa, viz (1).

- (1) *Kumppi koccá-i eji-ttáá.*
vlk.NOM vzbudit.se-3.SG.PRT otec-ABESS
,Vlk se vzbudil bez otce.‘ (Toivonen 2003)

(ii) Druhou hlavní funkcí nominativu je vokativní funkce.

Kromě toho je relevantní pro tvoření slov, vyskytuje se ve složeninách, které vyjadřují pojmenování konatele. Část složeniny, která je v nominativu, je objektem činnosti konatele, viz (2) a (3).

- (2) *myerji-čoaggee* (3) *kussâ-páččee*
lesní.plod.NOM -sbírat.PTCP.PRS kráva.NOM -dojit.PTCP.PRS
,sběrač lesních plodů‘ ,dojič krav‘
(Bartens 1972: 29)

4.3.1.2.2 Genitiv

Genitiv substantiv a adjektiv je vždy ve tvaru slabého stupně, v singuláru bez koncovky, v plurálu s koncovkou *-i*. Genitiv zájmen je v singuláru tvořen sufixem *-n* a v plurálu sufixem *-i*. Genitiv jednotného čísla je homonymní s akuzativem jednotného čísla, vyjma zájmen. Pád má následujících pět funkcí:

(i) Genitiv je pádem prenominálního posesora a posesora v pozici predikativu, jak u podstatných jmen, tak u zájmen, viz (4)-(7).

- (4) *Niei'dâ ustev tietá it mij lep vyelgi-min.*
dívka.GEN přítel vědět.3.SG.PRS že my být-1.PL.PRS odjíždět-GERII
,Dívky přítel ví, že odjíždíme.‘ (Toivonen 2003, analýza vlastní)

- (5) *Tot lii vanhij-ij ibbeerdmâttumvuod.*
 DEM být.3.SG.PRS rodiče-GEN nedorozumění
 ‚Je to nedorozumění rodičů.‘ (Bartens 1972: 50, analýza vlastní)

- (6) *Tot kirje lii kaandâ.*
 DEM kniha.NOM být.3.SG.PRS chlapec.GEN
 ‚Ta kniha je chlapce.‘ (Bartens 1972: 49, analýza vlastní)

- (7) *muu alge*
 1.SG.GEN chlapec/syn
 ‚můj syn‘ (Toivonen 2003, analýza vlastní)

(ii) Používá se uvnitř kvantifikační fráze, následuje po číslovkách 2-6 a *maŋgâ* (‚mnoho‘), *muád’di* (‚pár‘) a *kalle* (‚kolik‘) (viz oddíl 4.4.5).

(iii) Když dochází k pádové inkongruenci mezi modifikujícím adjektivem, zájmenem nebo číslovkou 1-6 a řídícím podstatným jménem (tzn. když nejsou obě části ve stejném pádě), je modifikátor ve tvaru genitivu (viz 4.4.2, 4.4.3 a 4.4.5).

(iv) Genitiv množného čísla se používá také při srovnání nebo přirovnání, viz (8).

- (8) *suáhiloosta-j ruonâs up*
 list.břízy-GEN zelený KOMP
 ‚zelenější než listy břízy‘ (Bartens 1972: 51, analýza vlastní)

(v) Používá se také jako příslovečné určení času (viz oddíl 4.6.2.1.4).

4.3.1.2.3 Akuzativ

Akuzativ substantiv, adjektiv a číslovek se tvoří pomocí slabého kmenu, v nominativu je bez koncovky, v plurálu má koncovku *-id*. Genitiv zájmen se v singuláru tvoří sufixem *-m* a v plurálu sufixem *-i’d*. Má dvě následující funkce:

(i) Akuzativ je pádem přímého objektu, viz (9).

- (9) *Tij káččá-vette tuo-m vastees kaasi.*
 2.PL dívat.se-2.PL DEM-AKK ošklivý.ATR kočka.AKK
 ‚Díváte se na tamtu ošklivou kočku.‘ (Toivonen 2003, analýza vlastní)

(ii) Používá se také jako příslovečné určení času (viz oddíl 4.6.2.1.4).

4.3.1.2.4 Lokativ

Inarijská sámština má dva lokální pády, lokativ a illativ, stejně jako její příbuzné jazyky, skoltská a severní sámština.

Lokativ je tvořen ze slabého kmene, často ve kmeni dochází k alternacím v délce, nejčastěji je prodloužen koncový vokál kmene. Koncovkou lokativu singuláru je *-st*, koncovkou lokativu plurálu je *-in*. Lokativ má šest následujících funkcí:

(i) Používá se pro určení místa, kdy odpovídá na otázku ‚kde?‘, viz (10), a pro určení směru, kdy odpovídá na otázku ‚odkud? od čeho? od koho?‘, viz (18).

- (10) *Kyesi-h čokkáje-h avdo-st.*
 host-NOM.PL sedět-1.PL.PRS auto-LOK
 ‚Hosté sedí v autě.‘ (Toivonen 2003, analýza vlastní)

(ii) Označuje posesora v rámci predikativní posese. Gramatickým podmětem věty je zde posesum, viz (11).

- (11) *Kulmâ poccu-st lii ennuu purrâmâš.*
 Tři sob-LOK.SG být.3.SG mnoho jídlo.NOM
 ‚Tři sobi mají mnoho jídla.‘ (doslova: U třech sobů je mnoho jídla.)
 (Toivonen 1999: 13)

(iii) Podobnou stavbu má i necesivní konstrukce, viz (12), též využívá lokativu.

- (12) *Must lii vielgi-đ.*
 já.LOK být.3.SG odejít-INF
 ‚Musím odejít.‘ (Morottaja 2007: 26, analýza vlastní)

(iv) Tvar lokativu může také označovat důvod něčeho, viz (13).

- (13) *šavâni-st jie'm uážu nahar-ijd*
 hluk-LOK NEG.PRS dostat.NEG.PRS sen-AKK.PL
 ‚Kvůli hluku nemůžu usnout.‘ (Bartens 1972: 131)

(v) Lokativ se používá také jako marker příslovečného určení času (viz oddíl 4.6.2.1.4).

(vi) Lokativ značí předmětový argument sloves vědění a mluvení (‚vyprávět **o něčem**‘, ‚vědět **o něčem**‘), se slovesy popisujícími jezení, pití a ochutnávání (může být i AKK), slovesy vyjadřujícími, že získáváme od někoho vědomosti nebo hmotné předměty (‚slyšel jsem **od někoho** něco‘, ‚dostal jsem **od někoho** něco‘) (Bartens 1972: 114-127) a se slovesy *kielidiđ* (‚zakázat **někomu** něco‘), *poollâđ* (‚bát se **něčeho**‘) a *huollâđ* (‚všimnout si **něčeho**‘). (Morottaja 2007: 33)

4.3.1.2.5 Illativ

Illativ se tvoří ze silného kmene, při tvoření illativu často dochází ke dloužení prvního vokálu kmene. Koncovka illativu singuláru je *-n* a koncovka illativu plurálu je *-id*. Má následující dvě hlavní funkce:

(i) Illativ se používá pro určení směru, odpovídá na otázky ‚*kam, k čemu, komu?*‘. Tradičně se pojí se slovesy pohybu, viz (14).

- (14) *Vuoli moonâ-j Tááža-n*
 Vuoli jít-3.SG.PRT Norsko-ILL
 ‚Vuoli jde do Norska.‘ (Bartens 1972: 79, analýza vlastní)

(ii) Používá se jako marker argumentu u sloves, která vyjadřují souhlas **s něčím**, zlobení se **na něco**, znechucení nebo naopak potěšení **z něčeho**, změnu stavu, která se pojí s místem (jako ‚zemřít **někde**‘, ‚utopit se **někde**‘, ‚ztratit se **někde**‘, ‚postavit něco

někde‘ apod.), transfer nebo záměr transferu (,napsat **někomu**‘, ,dát **někomu** něco‘, ,koupit **někomu** něco‘ apod.) a u sloves mínění a vnímání (,podle **někoho** něco smrdí, voní, vypadá nějak‘ apod.) (Bartens 1972: 82-94).

Morottaja (2007: 33) představuje také několik sloves, kde illativ značí jejich argument, jde o slovesa *keččâđ* (,dívat se **na něco**‘), *kuoskâđ* (,dotýkat se **někoho**‘), *kuullâđ* (,patřit **někomu**‘), *lijkkuđ* (,mít rád **něco**‘) a *tulkkâđ* (,znudit se **něčím**‘, ,znechutit si **něco**‘).

Bartens (1972: 95-98) uvádí také příklady substantiv a adjektiv, která vyžadují illativní doplnění.

4.3.1.2.6 Komitativ

Komitativ se tvoří ze slabého kmene, ve kterém navíc dochází k alternaci vokálů. Koncovka komitativu singuláru je *-i(j)n*, koncovka komitativu plurálu je *-igui'm*. Plurálová koncovka je pravděpodobně složená ze dvou částí: genitivu a původní postpozice komitativního významu, čemuž napovídá chování celého tvaru při připojování posesivních sufixů, viz (15) – (17).

(15)	<i>enni-jn</i>
matka-KOM.SG
,s matkou‘	→	<i>enni-jn-ân</i>
matka-KOM.SG-1PX
,s mojí / naší matkou‘
(16)	<i>eni-j</i>
matka-GEN.PL
,matek‘	→	<i>eni-jd-ân</i>
matka-GEN.PL-1PX
,mojich / našich matek‘
(17)	<i>eni-jgui'm</i>
matka-KOM.PL
,s matkami‘	→	<i>eni-jd-ân-gui'm</i>
matka-KOM.PL-1PX-KOM.PL
,s mými / našimi matkami‘

Komitativ označuje společnost, společenství nebo přináležitost. Má čtyři následující funkce:

(i) Používá se v tzv. duální konstrukci, tj. zájmeno ve tvaru duálu následované jménem ve tvaru komitativu, viz (18).

- (18) *Tuoi Ánná-in puáti-vettee meeci-st suuin.*
 2.DU Anna-KOM přijít-2.DU.PRS les-LOK.SG 3.SG.KOM
 ‚Ty a Anna (ty s Annou, vy dva s Annou) přicházíte z lesa s ním/ní.‘
 (Toivonen 2003, analýza vlastní)

(ii) Používá se i při prisuzování vlastností, mluví se o tzv. komitativním predikátu, viz (19).

- (19) *kuhes njuun-ijn almai.*
 dlouhý.ATR nos-KOM muž
 ‚muž s dlouhým nosem‘ (Morottaja 2007: 26, analýza vlastní)

(iii) Může označovat také instrument nebo způsob (Bartens 1972: 70-73).

(iv) Komitativ vyjadřuje argument u sloves *ettâđ* (‚řici **někomu**‘) (Morottaja 2007: 33), *árvuttuššâđ* (‚chovat se špatně **k někomu**‘), *monâttállâđ* (‚stačit **na něco**‘) a *rossâđ* (‚zaměstnávat **něčím**‘) (Bartens 1972: 69).

Bartens (1972: 76-77) kromě toho uvádí i některá substantiva, adjektiva a adverbia, která se tradičně pojí s komitativem.

4.3.1.2.7 Abessiv

Abessiv je jediný pád, který má vlastní koncovku, tj. narozdíl od ostatních pádů vyjadřuje pouze pád, nikoliv číslo. Tvoří se ze slabého kmene sufixem *-ttáá*.

Jeho význam je privativní (vyjadřuje nepřítomnost něčeho), viz (20).

- (20) *Suoi pood-ijn massád nissoon-táá*
 3.DU přijít-3.DU.PRS zpět žena-ABESS
 ‚Oni dva se vrátili bez ženy.‘ (Toivonen 2003, analýza vlastní)

4.3.1.2.8 Essiv

Essiv existuje pouze v jednom čísle, které bývá většinou analyzováno jako singulár, občas se v paradigmatu objevuje přímo na pomezí mezi singulárem a duálem. Tvoří se ze silného kmene koncovkou *-n*.

Essiv se v dnešní inarijské sámštině používá velmi málo a často je nahrazován illativem (Morottaja 2007). Jeho funkci lze připodobnit k funkci českého doplňku:

(i) Pojí se jako argument se slovesy *šoddâđ* (‘stát se, vyrůst’) a *pääccid* (‘zůstat’), viz (21).

- (21) *ko páárnáá-h láá rävisi-n šodda-m*
 když dítě-NOM.PL být.3.PL.PRS dospělý-ESS stát se-PTCP.PRT
 ‚když se děti staly dospělými‘ (Bartens 1972: 61, analýza vlastní)

(ii) Dále se pojí se slovesy mínění, myšlení a vnímání jako marker kvality, viz (22).

- (22) *Čääci oopsijd pikka-n.*
 voda zapáchat.3.SG.PRS špatný-ESS
 ‚Voda zapáchá špatně (smrdí).‘ (Bartens 1972: 64, analýza vlastní)

(iii) Kromě toho značí stav člověka nebo počasí, viz (23).

- (23) *Nieidâ-n uáđđá-i já kálgu-n koccá-i.*
 dívka-ESS jít.spát-PRT.3.SG a žena-ESS vzbudit.se-PRT.3.SG
 ‚Šla spát jako dívka a vzbudila se jako žena.‘ (Bartens 1972: 66, analýza vlastní)

(iv) Může se používat také jako jmenný přísudek, tehdy vyjadřuje, že někdo někde vykonává jistou práci nebo zastává jistou pozici, viz (24).

- (24) *Mun lam tääbin tááluuállee-n.*
 1.SG být.1.SG.PRS tady hlídač.domu-ESS
 ‚Jsem tady jako hlídač domu. / Dělá tady hlídače domu.‘
 (Bartens 1972: 59, analýza vlastní)

4.3.1.2.9 Partitiv

Partitiv se podobně jako essiv používá pouze v jednom čísle. Tvoří se ze silného kmene koncovkou je *-d*.

Jedná se o zřídka užívaný pád. Používá se po číslovkách vyšších než 7 (viz oddíl 4.4.5) a v komparativní konstrukci jako marker komparace, viz (25).

- (25) *Muorâ lii táállu-d uccee-b.*
strom být.3.SG.PRS dům-PART malý-KOMP

„Strom je menší než dům. (Strom je domu menší.)“ (Toivonen 2003, analýza vlastní)

4.3.1.3 *Stupně*

Adjektiva lze stupňovat v pozitivu, komparativu a superlativu (viz tabulka 13). Stupňují se také i jinak nesklonná adverbia (viz oddíl 4.4.4).

4.3.1.4 *Posesivní sufixy*

V inarijské sámštině existují tzv. posesivní sufixy, které se připojují za substantivum a označují tak posesora dané věci přímo na hlavě nominální fráze. Tyto sufixy označují pouze osobu, nikoliv číslo posesora. Posesivní vztah lze rovněž vyjádřit zájmenem v genitivním tvaru předcházejícím posesum, viz (26) a (27).

<p>(26) <i>muu alge</i>
 1.SG.GEN chlapec
 „můj syn“</p> | <p>(27) <i>alga-m</i>
 chlapec-1PX
 „můj/náš syn“</p> |
|--|---|

Toivonen (2003) uvádí následující koncovky pro osoby, podle toho zda se připojují za vokál nebo konsonant: (i) pro první osobu *–m*, *–n*, *–ân*, (ii) pro druhou osobu *–d*, *–âd*, (iii) pro třetí osobu *–s*, *–is*.

Posesivní sufixy se připojují až za pádové koncovky, s výjimkou komitativu plurálu, kde se posesivní sufix vkládá doprostřed pádového sufixu, který je pravděpodobně spojením genitivu a gramatikalizované postpozice (viz oddíl 4.3.1.2.6). V nominativu, akuzativu a genitivu singuláru připojení posesivního sufixu často způsobuje alomorfii kmene, v lokativu singuláru, genitivu plurálu a komitativu plurálu dochází při přidání posesivního sufixu ke změně v koncovce (viz tabulka 5).

pád	matka'	osoba	moje / tvoje / jeho / naše / vaše / jejich matka'	matky'	osoba	moje / tvoje / jeho / naše / vaše / jejich matky'
NOM	<i>enni</i>	1	<i>iän'ná-m</i>	<i>eeni-h</i>	1	(nedostupná data)
		2	<i>iän'ná-d</i>		2	(nedostupná data)
		3	<i>enni-s</i>		3	(nedostupná data)
GEN	<i>eeni</i>	1	<i>iän'ná-n</i>	<i>eeni-j</i>	1	<i>enni-jd-ân</i>
		2	<i>iänná-d</i>		2	<i>enni-jd-âd</i>
		3	<i>eeni-s</i>		3	<i>enni-jd-is</i>
AKK	<i>eeni</i>	1	<i>iän'ná-n</i>	<i>eeni-jd</i>	1	<i>enni-jd-ân</i>
		2	<i>iänná-d</i>		2	<i>enni-jd-âd</i>
		3	<i>eeni-s</i>		3	<i>enni-jd-is</i>
ILL	<i>iänná-n</i>	1	<i>iänná-s-ân</i>	<i>enni-jd</i>	1	<i>enni-jd-ân</i>
		2	<i>iänná-s-âs</i>		2	<i>enni-jd-âd</i>
		3	<i>iänná-s-is</i>		3	<i>enni-jd-is</i>
LOK	<i>eeni-st</i>	1	<i>enni-st-ân</i>	<i>eeni-jn</i>	1	<i>eeni-jn-ân</i>
		2	<i>enni-st-ân</i>		2	<i>eeni-jn-âd</i>
		3	<i>enni-st-is</i>		3	<i>eeni-jn-is</i>
KOM	<i>enni-jn</i>	1	<i>enni-jn-ân</i>	<i>eni-jgui'm</i>	1	<i>eni-jd-ân-gui'm</i>
		2	<i>enni-jn-âd</i>		2	<i>eni-jd-âd-gui'm</i>
		3	<i>enni-jn-is</i>		3	<i>eni-jd-is-gui'm</i>
ESS	<i>enni-n</i>	1	<i>enni-n-ân</i>			
		2	<i>enni-n-âd</i>			
		3	<i>enni-n-is</i>			

Tabulka 5: Flexe substantiv s posesivními sufixy, Sammalahiti & Morottaja (1993: 130-131), analýza vlastní dle Toivonen (2003), červeně zvýrazněné posesivní sufixy, tučně zvýrazněné pádové sufixy substantiva

4.3.2 Slovesné kategorie

4.3.2.1 Číslo a osoba

Slovesa se v inarijské sámštině ohýbají ve třech číslech (singuláru, duálu a plurálu) a ve třech osobách (viz výše tabulka 2).

4.3.2.2 Čas

Morottaja (2007) uvádí, že se v inarijské sámštině používají čtyři časy, dva jednoduché časy (i) přítomný (nebo také neminulý) a (ii) minulý (viz výše tabulka 2) a dva složené časy (iii) perfektum a (iv) plusperfektum (přehled podle Olthuis (2000: 25-70)).

(i) Prézens neboli čas neminulý označuje děj, který se děje teď nebo se bude dít v budoucnosti.

(ii) Préteritum neboli čas minulý se používá k vyjádření ukončeného děje, který se odehrál v minulosti. Znakem minulého času je morfém *-i-*, který bývá analyzován jako součást koncovky, která kumuluje čas, osobu a číslo.

(iii) Perfektum neboli čas předpřítomný označuje událost, která se stala nedávno nebo událost, která se stala v minulosti, ale trvá až do přítomnosti. Skládá se z pomocného slovesa *leđe* (být) v neminulém čase a významového slovesa ve tvaru perfektního participia, viz (28).

(28) *Sun lii šoddâ-m puárisâ-n.*
3.SG být.3.SG.PRS stát.se-PTCP.PRT starý-ESS
,Zestárl (a je starý i v současnou chvíli).‘ (Toivonen 2003, analýza vlastní)

(iv) Plusperfektum neboli čas předminulý označuje událost, která se stala před tím, než se stala nějaká jiná událost. Je tvořen analyticky z pomocného slovesa *leđe* (být) v minulém čase a významového slovesa ve tvaru perfektního participia.

4.3.2.3 *Aspekt*

Olthuis (2000) se kromě výše zmíněných časů zmiňuje o dalších dvou časech: přítomném průběhovém a minulém průběhovém. Vzhledem k tomu, že vyjadřují spíše aspekt, neřadím je ve své práci mezi ostatní časy, ale do samostatné kategorie.

(i) Přítomný čas průběhový označuje událost, která se právě děje. Jedná se o čas složený z pomocného slovesa *leđe* (‘být’) v neminulém čase a významového slovesa ve tvaru gerundia II, viz (29).

- (29) *Sun lii čihťâ-min viermi-jd.*
3.SG být.3.SG.PRS zalátat-GERII síť-AKK.PL
‘On právě teď spravuje síť.’ (Olthuis 2000: 91, analýza vlastní)

(ii) Minulý čas průběhový označuje událost, která probíhala ve stejný čas jako jiná událost. Je tvořen analyticky z pomocného slovesa *leđe* (‘být’) v minulém čase a významového slovesa ve tvaru gerundia II, viz (30).

- (30) *Lijji-m monâ-min škoovlâ-n, ko oin-i-m Maati.*
být.PRT-1SG jít-GERII škola-ILL.SG když vidět-PRT-1.SG Matti.AKK
‘Šel jsem zrovna do školy, když jsem uviděl Mattiho.’
(zdroj: Olthuis 2000: 92, analýza vlastní)

V inarijské sámštině se aspekt značí také pomocí příslovečných určení času. Této problematice se více věnuji v oddílu 4.5.2.

4.3.2.4 *Způsob*

V inarijské sámštině se používají čtyři slovesné způsoby: (i) indikativ, (ii) kondicionál, (iii) imperativ a (iv) potenciál (Sammalahti & Morottaja 1993).

(i) Indikativ neboli oznamovací způsob se používá ve všech časech, osobách a číslech.

(ii) Kondicionál neboli podmiňovací způsob se užívá v minulém a neminulém čase, ve všech osobách a číslech.

(iii) Imperativ neboli rozkazovací způsob se používá jen v přítomku, ve všech osobách a číslech. Olthuis (2000) ale vynechává z paradigmat rozkazy pro první osoby, protože se dané tvary používají jen velmi zřídka.

(iv) Potenciál vyjadřuje možnost nebo pravděpodobnost. V současné mluvě se ale používá jen velmi zřídka (Toivonen, 2003).

4.3.2.5 Slovesná negace

Slovesná negace se tvoří analyticky ze „záporného slovesa“, které vyjadřuje osobu a číslo, a významového slovesa ve zvláštním tvaru, který se sámské terminologii označuje jako konnegativní (viz oddíl 4.3.2.7), které vyjadřuje pouze čas a způsob (viz tabulka 6).

		„záporné sloveso“	„mluvit“ negovaný přítom	„mluvit“ negované préteritum
SG	1	<i>jie'm</i>	<i>sáárnu</i>	<i>sáárnu-m</i>
	2	<i>jie'h</i>		
	3	<i>ij</i>		
DU	1	<i>iän</i>		
	2	<i>eppee</i>		
	3	<i>iä'vä</i>		
PL	1	<i>ep</i>		
	2	<i>eppe</i>		
	3	<i>iä</i>		

Tabulka 6: Záporné časování, Toivonen (2003), analýzy vlastní

4.3.2.6 Slovesný rod

Podle Olthuis (2000) i Morottaja (2007) má inarijská sámština dva rody, aktivum a pasivum, přičemž pasivum se používá jen zřídka. O způsobu tvoření pasiva se však nezmiňují. Pasivum nese stejné osobní koncovky jako tvary aktiva. Morottaja (2007: 29) uvádí pouze dva příklady (31) a (32).

- (31) *Mun käskittâtt-i-m pennu-i.*
 1.SG být.pokousán-PRT-1.SG pes-ILL
 ‚Byl jsem pokousán od psa.‘ (Morottaja 2007: 29, analýza vlastní)

- (32) *Puásui purru-i kuumpi-n.*
 sob být.sežrán-PRT.3.SG vlk-ESS.SG
 ‚Sob byl sežrán vlkem.‘ (Morottaja 2007: 29, analýza vlastní)

Slovesa ‚být pokousán‘ a ‚být sežrán‘ jsou na základě údajů ze slovníku zcela jasně derivována od slov ‚pokousat‘ a ‚sežrat‘, viz (33), ovšem každé jiným způsobem.

- (33) *käskiđ* (‚pokousat‘) → *käskittâttâđ* (‚být pokousán‘)
purrađ (‚sežrat‘, ‚jíst‘) → *purruđ* (‚být sežrán‘, ‚být sněden‘)

Způsob tvoření pasiva tak není zcela jasný, z (33) lze vyvodit, že v jazyce existuje víc než jeden způsob pasivizace. Z (31) a (32) se zdá, že ani větné argumenty se nechovají vždy stejně, v jednom případě je původce děje ve tvaru illativu, ve druhém případě je původce děje ve tvaru essivu. Z těchto vodítek lze vyvodit, že se jedná o derivaci způsobující valenční alternace. Tato problematika je zcela nepopsána, je potřeba výzkum v budoucnu.

4.3.2.7 Slovesné tvary s omezenou flexí (konverba)

V inarijské sámštině je velké množství nominálních tvarů sloves stejně jako v ostatních uralských jazycích. Jejich tvary jsou dohledatelné v mnoha zdrojích (např. Toivonen 2003, Olthuis 2000, Sammalahti & Morottaja 1993), ale informace o jejich použití jsou jen sporé, nebo zcela chybí.

Infinitiv se tradičně považuje za základní slovníkový tvar slovesa. Tvoří se přidáním koncovky *-đ* ke kmeni. U většiny sloves se jedná o silný kmen, pouze u některých lichoslabičných sloves se jedná o slabý kmen. Používá se v kombinaci s jinými slovesy a může zastávat vedlejší větu účelovou, viz (34).

- (34) *Vuolg-i-m paapa-n käähvi tuálvuđ.*
 odejít-PRT-1.SG kněz-ILL káva.AKK donést-INF
 ‚Odešel jsem, abych donesl knězi kávu.‘ (Bartens 1972: 82, analýza vlastní)

V inarijské sámštině jsou dvě **participia**: (i) participium přezentu a (ii) perfekta.

(i) Participium přezentu se vytváří ze silného kmene a je zakončené na dlouhý vokál. Téměř ve všech případech se jedná o dlouhé „e“, pouze u dvouslabičných kmenů zakončených na „o“ nebo „u“ se přidává vokál „o“ (Olthuis 2000: 199). Jedná se pravděpodobně o jeden z pozůstatků vokálové harmonie⁸. Z dostupných materiálů usuzuji, že se jeho pomocí tvoří názvy profesí, viz (2) a (3).

(ii) Participium perfekta se tvoří koncovkou –*m* přidávanou k silnému kmeni slova. Při tvoření participia perfekta dochází ke změnám v kvalitě vokálů na hranici kmene (viz Olthuis 2000: 203). Participium perfekta se používá při tvoření perfekta a plusperfekta, viz (28).

Dle tradičního rozdělení (viz Sammalahiti & Morottaja 1993, Olthuis 2000 a Toivonen 2003) se v inarijské sámštině používají tři **gerundia**.

(i) Gerundium I se tvoří přidáním koncovky –*ijn*, která je následována posesivním sufixem. Ke gerundiu I nejsou k dispozici žádné bližší informace, ani nebylo možné ho dohledat v textech, které mám k dispozici.

(ii) Gerundium II se tvoří přidáním koncovky –*min*. Gerundium II se používá při tvoření přítomného a minulého průběhového času, viz (29) a (30). Z textů lze vyvodit, že gerundium II se pojí i s jinými slovesy, kdy nahrazuje vedlejší větu, viz (35) a (36).

(35) *Huámáši-j-m táálu-in ruošâ-id kaččâ-min riido-n.*

všimnout.si-PRT-1.SG dům-LOK.PL Rus-AKK.PL běžet-GERII břeh-ILL

„Všiml jsem si, že Rusové běželi z domů ke břehu.

(Všiml jsem si Rusů běžících ke břehu.)“ (Borin & Forsberg 2012, analýza vlastní)

(36) *Meeci-st nevti-h lemin ennuu poccu-h.*

les-LOK zdát.se-3.PL být.GERII mnoho sob-NOM.PL

„Zdá se, že v lese je mnoho sobů.“ (Toivonen 2007: 246)

(iii) Gerundium III se tvoří přidáním koncovky –*mist*. Z textů lze vyvodit, že se jedná o pojmenování činnosti⁹.

Slovesa v inarijské sámštině mají také tvar **abessivu** tvořený koncovkou –*hánnáá* a používá se ve spojení s jiným slovesem, vyjadřuje privativ, že něco nebylo uděláno, viz (37).

⁸ Vokálová harmonie je typ distantní asimilace vokálů, kdy se vokály afixu přizpůsobují vokálům slova. Tato vlastnost se vyskytuje napříč uralskými jazyky, ale u sámských jazyků v průběhu času zmizela.

⁹ Jedná se pouze o domněnku, bude potřeba detailnější analýza.

- (37) *Vástádás ij lah páaccá-m huámmáš-hánnáá.*
 odpověď NEG.3.SG být.KONNM zůstat-KONNM všimnout.si-VABESS
 ‚Odpověď nezůstala bez povšimnutí.‘ (Borin & Forsberg 2012, analýza vlastní)

Mezi jmenné tvary se tradičně řadí i **konnegativní tvary** významového slovesa, které se pojí se záporným slovesem (viz oddíl 4.3.2.5) a vyjadřuje čas a způsob. Existuje konnegativum indikativu přítomného, indikativu minulého, imperativu přítomného, kondicionálu přítomného a potenciálu přítomného. Konnegativum přítomného je tvořeno pouze holým kmenem a konnegativum minulého je svým tvarem shodné s participiem perfekta.

V budoucnu je třeba věnovat pozornost způsobu použití konverbií.

4.4 Slovní druhy

4.4.1 Substantiva

Substantiva se skloňují v dvou číslech (singuláru a plurálu) a devíti pádech. O jednotlivých pádech a jejich funkcích se více zmíní výše v 4.3.1.2.

Ve skloňování substantiv je velká variace. Sufixy nominálních kategorií připojovaných k lexému jsou vždy stejné, ale během jejich přidávání může docházet k rozličným morfonologickým procesům. Substantiva se proto rozdělují do různých skupin podle typu hláskových změn.

Základním kritériem pro rozdělení substantiv je počet slabik, jména se dělí na sudoslabičná a lichoslabičná. Podle Olthuis (2000) se detailněji rozdělují na dvojslabičná, trojslabičná, čtyřslabičná substantiva, vedle kterých ještě vyděluje jako speciální kategorii supistuma¹⁰. Tyto čtyři typy dále rozděluje na *â-kmeny*, *i-kmeny*, *o-kmeny* apod., pojmenované podle vokálu, kterým jsou zakončeny.

Kromě tohoto základního rozdělení existuje také detailnější popis vzorů skloňování. Podle práce Sammalahitiho & Morottaji (1993, s. 123-159) existuje 152 různých vzorů pro skloňování substantiv. Pro Sammalahitiho a Morottaju jsou důležité konkrétní změny v délce a kvalitě vokálů a konsonantů v kmeni.

¹⁰ Jako supistuma jsou označována taková jména, u kterých v určitých tvarech zmizel konsonant, který byl původně součástí kmene.

V tabulce 7 uvádím vybrané lexémy ze vzorů skloňování, jedná se o vzory 15, 21, 69 a 93. Typy 15 a 21 patří, obecněji řečeno, k dvouslabičným *a/á-* a *o-* kmenům, tyto vzory tedy sdílejí určité vlastnosti. Typ 67 patří k lichoslabičným kmenům nepodléhajícím střídání stupňů a typ 82 k lichoslabičným kmenům podléhajícím střídání stupňů (více viz Sammalahiti & Morottaja 1993: 147-159).

vzor	NOM.SG	GEN.SG	ILL.SG	LOK.SG	ESS.SG	význam
15:	<i>ritá</i>	<i>riďá</i>	<i>riitá-n</i>	<i>riiďáá-st</i>	<i>riittáá-n</i>	past na rosomáky
	<i>ito</i>	<i>iďo</i>	<i>ito-n</i>	<i>iidoo-st</i>	<i>ittoo-n</i>	klíček
21:	<i>pirrá</i>	<i>pirá</i>	<i>piirá-n</i>	<i>pirráá-st</i>	<i>pirrá-n</i>	káča
	<i>millo</i>	<i>miľo</i>	<i>miĩlo-n</i>	<i>milloo-st</i>	<i>miĩlo-n</i>	mlýn
67:	<i>litter</i>	<i>litter</i>	<i>litterâ-n</i>	<i>litteri-st</i>	<i>litteri-n</i>	litr
	<i>evvis</i>	<i>evvis</i>	<i>evvisâ-n</i>	<i>evvisi-st</i>	<i>evvisi-n</i>	proviant, svačina
82:	<i>čoovás</i>	<i>čooħás</i>	<i>čohásâ-n</i>	<i>čohási-st</i>	<i>čovási-n</i>	taška z kůže
	<i>käävir</i>	<i>käähir</i>	<i>kāhirâ-n</i>	<i>kāhiri-st</i>	<i>kāviri-n</i>	bobek

Tabulka 7: Několik vzorů skloňování, Sammalahiti & Morottaja (1993): 147-153, analýzy vlastní

4.4.2 Zájmena

Osobní zájmena vyskytují ve třech osobách a třech číslech singuláru, duálu a plurálu (viz tabulka 8) a skloňují se ve stejných pádech jako podstatná jména (podle Sammalahiti & Morottaja 1993). Pokud se objevují ve tvaru genitivu před podstatným jménem, označují posesora dané věci, viz (7).

	1. osoba	2. osoba	3. osoba
SG	<i>mun</i>	<i>tun</i>	<i>sun</i>
DU	<i>muoi</i>	<i>tuoi</i>	<i>suoi</i>
PL	<i>mij</i>	<i>tij</i>	<i>sij</i>

Tabulka 8: Osobní zájmena, podle Sammalahiti & Morottaja (1993): 132

Kromě osobních zájmen Sammalahti & Morottaja (1993) představují také demonstrativní zájmena „tot“ a „tuot“, tázací zájmena „kii“ a „mii“ a neurčitá zájmena „kihheen“ a „mihheen“. Morottaja (2007) uvádí reflexivní zájmeno „jieš“.

Tato zájmena se skloňují ve všech pádech jako podstatná jména a ve dvou číslech, singuláru a plurálu (viz tabulka 9).

<i>tuot</i> ‚tamto‘	SG	PL
NOM	<i>tuo-t</i>	<i>tuo-h</i>
GEN	<i>tuo-n</i>	<i>tuo-i</i>
AKK	<i>tuo-m</i>	<i>tye-i’d</i>
ILL	<i>tuo-s</i>	<i>tuo-id / tuo-’id</i>
LOK	<i>tye-s’t</i>	<i>tye-i’n</i>
KOM	<i>tuo-in / tuo-’in</i>	<i>tuo-igui’m</i>
ABESS	<i>tuo-ntáá</i>	<i>tuo-itáá</i>
ESS	<i>tye-’nen</i>	
PART	<i>tye-’de</i>	

Tabulka 9: Skloňování zájmena *tuot*, Sammalahti & Morottaja (1993): 132, analýzy morfémů vlastní

Pokud se zájmeno vyskytne v pozici atributu podstatného jména, dochází k inkongruenci v některých pádech (viz tabulka 10). Případy, kdy dochází k inkongruenci, jsou vyznačeny červeně. Lze generalizovat, že v případech, kdy se pády neshodují, je zájmeno ve tvaru genitivu.

SG	,tamten pták‘	PL	,tamti ptáci‘
NOM + NOM	<i>tuo-t lodde</i>	NOM + NOM	<i>tuo-h lode-h</i>
GEN + GEN	<i>tuo-n lode</i>	GEN + GEN	<i>tuo-i lud-ij</i>
AKK + AKK	<i>tuo-m lode</i>	AKK + AKK	<i>tye-id luud-ijd</i>
GEN + LOK	<i>tuo-n lodee-st</i>	LOK + LOK	<i>tye-in luud-ijn</i>
GEN + ILL	<i>tuo-n lodá-n</i>	ILL + ILL	<i>tuo-id ludd-ijd</i>
KOM + KOM	<i>tuo-in ludd-ijn</i> ¹¹	GEN + KOM	<i>tuo-i lud-ijguin</i>
GEN + ABESS	<i>tuo-n lode-ttáá</i>	GEN + ABESS	<i>tuo-i lud-ijttáá</i>
ESS + ESS	<i>tye-nen lodde-n</i>		

Tabulka 10: Inkongruence zájmen a substantiv, Morottaja (2007): 31-32, analýzy morfémů vlastní

4.4.3 Adjektiva

V inarijské sámštině se vyskytují jak (i) atributivní, tak (ii) predikativní adjektiva.

(i) V pozici predikativu se adjektiva se subjektem shodují pouze v čísle. Predikativní adjektiva tedy mají pouze dva tvary, jeden pro singulár a druhý pro plurál.

(ii) U atributivních adjektiv existují dva hlavní způsoby chování. Pro většinu adjektiv existuje tzv. atributivní kmen, který nepřijímá žádné koncovky čísla ani pádu, je tedy nesklonný a s atributovaným substantivem se neshoduje (viz tabulka 11). Jiná adjektiva se s atributovaným substantivem shodují pouze v některých pádech, přičemž se jedná o stejné pády jako v případě zájmen. Taktéž v případě adjektiv je adjektivum ve tvaru genitivu v případech, kdy dochází k inkongruenci (viz tabulka 12).

Problematikou adjektiv a jejich shody se v současnosti zabývá Müller (2017).

¹¹ V tomto případě je jasná segmentace na morfémy velmi obtížná. Jedná se o kmen zakončený na „e“, které se vlivem koncovky „-in“ změnilo na „i“. Je obtížné říci, zda je „i“ stále součástí kmene, či zda je již součástí koncovky. V mé práci systematicky považuji vokály na konci kmene, které se změnilly pod vlivem vokálu koncovky za součást koncovky a dále v práci na to již nebude upozorňováno.

SG	„krásné tričko“
ATR + NOM	<i>mučis päiði</i>
ATR + GEN	<i>mučis pääiði</i>
ATR + AKK	<i>mučis pääiði</i>
ATR + LOK	<i>mučis pääiði-st</i>
ATR + ILL	<i>mučis pááidá-n</i>
ATR + KOM	<i>mučis paid-ijn</i>
ATR + ABESS	<i>mučis päiði-ttáá</i>
ATR + ESS	<i>mučis päiði-n</i>

Tabulka 11: Nulové značení závislosti u adjektiv, Morottaja (2007): 31, analýza vlastní dle Toivonen (2003)

SG	„dlouhá cesta“	PL	„dlouhá cesta“
NOM + NOM	<i>pyeri mätki</i>	NOM + NOM	<i>pyere-h määđhi-h</i>
GEN + GEN	<i>pyere määđhi</i>	GEN + GEN	<i>puor-ij maadh-ij</i>
AKK + AKK	<i>pyere määđhi</i>	AKK + AKK	<i>puor-ijd maadh-ijd</i>
GEN + LOK	<i>pyere määđhi-st</i>	LOK + LOK	<i>puor-ijn maadh-ijn</i>
GEN + ILL	<i>pyere máátká-n</i>	ILL + ILL	<i>puor-ijd madh-ijd</i>
KOM + KOM	<i>puor-ijn madh-ijn</i>	GEN + KOM	<i>puor-ij madh-ijguin</i>
GEN + ABESS	<i>pyere määđhi-ttáá</i>	GEN + ABESS	<i>puor-ij madh-ijttáá</i>
PART + PART	<i>pyerri-d mätki-d</i>		
ESS + ESS	<i>pyerri-n mätki-n</i>		

Tabulka 12: Inkongruence u adjektiv, Sámi Giellagáldu (2017), analýza vlastní dle Toivonen (2003)

Kromě funkce ve větě, čísla a pádu mohou adjektiva vyjadřovat rovněž stupeň. Adjektiva se stupňují v pozitivu, komparativu a superlativu (viz tabulka 13).

<i>muččâd</i> ‚krásný‘		ATR	PRED	koncovky
POS	sg	<i>mučis</i>	<i>muččâd</i>	0
	pl	<i>mučis</i>	<i>mučče eh</i>	0
KOMP	sg	<i>muččâ up</i>	<i>muččâ up</i>	-up
	pl	<i>muččâ up</i>	<i>muččâ up-eh</i>	-up
SUPR	sg	<i>muččâ umos</i>	<i>muččâ umos</i>	-umos
	pl	<i>muččâ umos</i>	<i>muččâ umos-eh</i>	-umos

Tabulka 13: Stupňování adjektiv, Toivonen (2003)

4.4.4 Adverbia

Adverbia odpovídají na otázky *kdy?*, *kde?*, *kam?*, *odkud?*, *jak?* a *do jaké míry?* a podle toho je rozdělujeme na adverbia časová, místní, adverbia způsobu a míry. (Olthuis 2000: 207)

Adverbia nejsou příliš produktivní slovní druh, většina z nich jsou ustrnulé slovní výrazy. Jako příklad ustrnulých adverbii můžeme uvést například slova *távjá* (‚často‘) a *forgâ* (‚brzy‘). Od adjektiv lze utvořit adverbia způsobu a míry. Tvoří se od adjektiv koncovkou –*ávť*, viz (38), nebo od substantiv koncovkou –*st*, viz (39) (Olthuis 2000: 207).

- (38) *jotteel* (‚rychlý‘) → *jotel-ávť* (‚rychle‘)
viššâl (‚odvážný‘) → *viššâl-ávť* (‚odvážně‘)

- (39) *huáppu* (‚rychlost‘) → *huáppu-st* (‚rychle‘)

Adverbia jsou nesklonná, ale všechna adverbia kromě místních adverbii jsou stupňovatelná v pozitivu, komparativu a superlativu. Mají dvojí koncovky, podle toho, zda se jedná o adverbia ustrnulá nebo odvozená od jmen¹² (viz tabulka 14).

¹² Je diskutabilní, zda se jedná o adverbia nebo jen zvláštní tvary jmen. Vycházím z pojetí Olthuis (2000) a Toivonen (2003), které je vymezují jako adverbia.

	‚rychle‘ adverbium odvozené koncovkou - <i>st</i>	‚krásně‘ adverbium odvozené koncovkou - <i>ávt</i>		‚brzy‘ adverbium ustrnulé	
POS	<i>huáppu-st</i>	<i>muččâ ávt</i>	<i>(-st/-ávt)</i>	<i>forġâ</i>	<i>-0</i>
KOMP	<i>huápu-peht</i>	<i>muččâ upoht</i>	<i>-(u)peht/-(u)poht</i>	<i>forġâ-b</i>	<i>-b</i>
SUPR	<i>huápu-mosávt</i>	<i>muččâ umosávt</i>	<i>-(u)mosávt</i>	<i>forġâ-mus</i>	<i>-mus</i>

Tabulka 14: Stupňování adverbíí, Toivonen (2003) a Olthuis (2000), analýzy vlastní dle Toivonen (2003)

4.4.5 Číslovky

Číslovky se skloňují ve stejných pádech jako podstatná jména.

Ve frázi, kdy je číslovka následována substantivem, platí speciální pravidla pro to, zda je hlavou fráze číslovka nebo substantivum. Pokud je celá fráze v pozici subjektu nebo objektu, je hlavou fráze číslovka, jedná se o kvantifikační frázi. Pokud se fráze objevuje v jakémkoli jiném kontextu, je hlavou fráze substantivum, jedná se o modifikační frázi.

(i) Pokud kvantifikační fráze obsahuje číslovky 2-6, je substantivum v pádu genitivu singuláru, viz (40). Totéž platí pro číslovky *mangâ* (‚mnoho‘), *muád’di* (‚pár‘) a *kalle* (‚kolik‘).

- (40) *Nelji poccu ruottii mattâl.*
čtyři sob.GEN.SG utíkat.3.PL pryč
‚Čtyři sobi utekli pryč.‘ (Nelson & Toivonen 2007: 181)

(ii) Pokud je hlavou fráze číslovka 7 a výše, je substantivum v pádu partitivu singuláru, viz (41).

- (41) *Čiččâm poccud láá tobbeen.*
sedm sob.PART být.3.PL tam
‚Sedm sobů je tam.‘ (Nelson & Toivonen 2007: 181)

(iii) Pokud se jedná o modifikační frázi, je celá fráze ve stejném pádě jako řídící substantivum, viz (42).

- (42) *Kuulmâ* *poccu-st* *lii* *ennuu* *purramáš.*
Tři.GEN sob-LOK.SG být.3.SG mnoho jídlo.NOM
, Tři sobi mají mnoho jídla. (doslova: U třech sobů je mnoho jídla.)‘
(Nelson & Toivonen 2007: 183)

Číslovky sedm a výš jsou téměř nesklonné, jediný pád, ve kterém mají odlišný tvar, je komitativ. Pokud se číslovky 1-6 vyskytují v roli modifikátoru, dochází mezi nimi a řídícím substantivem k inkongruenci v některých pádech. V situacích, kdy dochází k inkongruenci je číslovka ve tvaru genitivu. Substantivum následující číslovku je vždy v jednotném čísle (viz tabulka 15).

	„jedna ryba“	„tři ryby“	„sedm ryb“
NOM	<i>ohtâ kyeli</i>	<i>kulmâ kyele</i>	<i>čiččâm kyellid</i>
GEN	<i>oovtâ kyele</i>	<i>kuulmâ kyele</i>	<i>čiččâm kyele</i>
AKK	<i>oovtâ kyele</i>	<i>kulmâ kyele</i>	<i>čiččâm kyele</i>
ILL	<i>oovtâ kuálá-n</i>	<i>kuulmâ kuálá-n</i>	<i>čiččâm kuálá-n</i>
LOK	<i>oovtâ kyelee-st</i>	<i>kuulmâ kyelee-st</i>	<i>čiččâm kyelee-st</i>
KOM	<i>ovttâ-in kuol-ijn</i>	<i>kulmâ-in kuolijn</i>	<i>čiččâmá-in kuol-ijn</i>
ABESS	<i>oovtâ kyele-ttáá</i>	<i>kuulmâ kyele-ttáá</i>	<i>čiččâm kiele-ttáá</i>
ESS	<i>ohtâ-n kyelli-n</i>	<i>kulmâ-n kyelli-n</i>	<i>čiččâm kyelli-n</i>
PART			<i>čiččâm kyelli-d</i>

Tabulka 15: Paradigma kvantifikační fráze, Sámi Giellagáldu (2017)

V rámci věty funguje přirozená shoda s počtem, pokud je podmětem věty číslovka vyšší než jedna, sloveso má tvar plurálu.

Ve slovnících lze nalézt řadové číslovky i různé jiné derivace z číslovek (jako „trojice“) a složeniny z číslovek (jako „třívrstvý“ nebo „třídílný“), ale práce zaměřené na popis jazyka o nich mlčí. Těmto derivacím by se mělo v budoucnu věnovat více pozornosti.

4.4.6 Slovesa

Slovesa se ohýbají v čísle, osobě, čase a způsobu, vedle toho existuje řada nominálních tvarů sloves. O jednotlivých kategoriích se více zmiňuji v oddíle 4.3.2.

V časování sloves je, stejně jako ve skloňování substantiv, velká variace. Suffixy připojované ke kmenům jsou vždy víceméně stejné, ale během jejich přidávání může docházet k různým morfonologickým procesům v kmeni nebo na jeho hranici. Na rozdíl od jmen mají některé koncovky sloves dvě varianty, jejich užití závisí na podobě kmene slova. Jedná se o pozůstatky vokální harmonie, jejíž pravidla kdysi platila v sámských jazycích, ale postupem času vymizela.

Slovesa se proto, stejně jako substantiva, rozdělují do flektivních tříd. Základní kritéria pro rozdělení sloves jsou stejná jako u substantiv. Prvním kritériem pro rozdělení je počet slabik (lichoslabičná a sudoslabičná). Sudoslabičná se dále rozděluje na dvouslabičná a čtyřslabičná. Tyto tři typy dále Olthuis (2000) rozděluje podle toho, jaký je poslední vokál v kmeni na tzv. *â-kmeny*, *i-kmeny*, *o-kmeny* apod. Vedle těchto typů ještě rozlišuje supistuma.

Sammalahti & Morottaja (1993) rozlišují 67 vzorů časování sloves.

4.4.7 Adpozice

Adpozice v inarijské sámštině značí příslovečné určení místa, času a způsobu. Adpozice se pojí se substantivy, které jsou nejčastěji v genitivním tvaru. Vyskytují se převážně jako postpozice, čisté prepozice se používají jen zřídka, ale mnohé adpozice se vyskytuje v prepozici i postpozici, viz (43), seznam nejčastějších adpozic uvádí Olthuis (2000: 210-215).

- (43) *Tot ruotâi čooda miestuu ~ miestuu čooda.*
 DEM běžet.3.SG.PRT skrz keř.GEN.SG ~ keř.GEN.SG skrz
 ‚Ten proběhl keřem (skrz keř).‘ (Olthuis 2000: 210)

Funkce adpozic a jejich role v pádovém systému potřebuje další výzkum.

4.4.8 Příklonné částice

Tradičně se mezi slovní druhy řadí i tzv. příklonné částice. Jedná se syntaktické a pragmatické markery (pro seznam příklonných částic viz Olthuis 2000: 208-209).

4.5 Derivační morfologie

Derivační morfologii dosud nebyla věnována bližší pozornost. Ve slovnících lze nalézt lexémy, které můžeme označit jako derivované, ale derivační procesy zůstávají nepopsány.

V rámci této práce jsem již narazila na některé derivované tvary, které zde pro přehlednost opakuji: jmenné derivace od sloves, viz (44) a (45), slovesné derivace manipulující valencí, viz (46), a derivace tvořící adverbia ze substantiv a adjektiv, viz (47) a (48). Derivační prostředky jazyka bude potřeba systematicky zmapovat.

(44)	<i>myerji -čoaggee</i>
lesní.plod.NOM -sbírat.PTCP.PRS
,sběrač lesních plodů‘
(Bartens 1972: 29)	(45)	<i>kussâ-paččee</i>
kráva.NOM -dojit.PTCP.PRS
,dojič krav‘
(46)	<i>kăskiđ</i> (,pokousat‘) → <i>kăskittâtâđ</i> (,být pokousán‘)
<i>purrađ</i> (,sežrat, jíst‘) → <i>purruđ</i> (,být sežrán, být sněden‘)		
(47)	<i>jotteel</i> (,rychlý‘) → <i>jotel-ávť</i> (,rychle‘)
<i>viššâl</i> (,odvážný‘) → <i>viššâl-ávť</i> (,odvážně‘)		
(48)	<i>huáppu</i> (,rychlost‘) → <i>huáppu-st</i> (,rychle‘)		

4.6 Syntax

Syntax v inarijské sámštině patří mezi nejméně popsanou oblast jazyka. Většina témat spadajících do oblasti syntaxe a pragmatiky bude vyžadovat budoucí výzkum. V této kapitole shrnuji základní poznatky o syntaxi sesbírané z různých míst studovaných zdrojů.

4.6.1 Syntax frázových struktur

4.6.1.1 Syntax nominální fráze

V nominální frázi je substantivum vždy předcházeno svými modifikátory, ať už se jedná o demonstrativní zájmeno, adjektivum nebo číslovku. V případě, že se ve frázi vyskytuje demonstrativní zájmeno, adjektivum nebo číslovka a substantivum, demonstrativní zájmeno stojí na prvním místě, viz (49). O vzájemné pozici adjektiva a číslovky nemám data.

demonstrativní zájmeno -> adjektivum/číslovka -> substantivum

- (49) *tuo-n* *stuurrá* *roogá-n*
 DEM-ILL velký.ATR díra-ILL
 ‚do velké díry‘ (Borin & Forsberg 2012, analýza vlastní)

4.6.1.2 Syntax verbální fráze

Za verbální frázi zde považuji slovesné jádro věty (někdy se označuje jako slovesný komplex), které může být tvořeno jedním nebo více slovesnými tvary. Pokud je fráze složitější, pak je obvykle na prvním místě sloveso ve finitním tvaru následované jmenným tvarem slovesa (konverbem). Pokud za sebou následuje více konverb, jejich pořadí se řídí jejich vzájemnou závislostí, hlava fráze vždy předchází, viz (50).

- (50) *Vástádâs* *ij* *lah* *pááccá-m* *huámmáš-hánnáá.*
 odpověď NEG.3.SG být.KONNM zůstat-KONNM všimnout.si-VABESS
 ‚Odpověď nezůstala bez povšimnutí.‘ (Borin & Forsberg 2012, analýza vlastní)

4.6.2 Syntax jednoduché klauze

4.6.2.1 Základní valenční rámce

V následujících podkapitolách shrnu pravidla platící v základních typech vět v inarijské sámštině.

4.6.2.1.1 Tranzitivní konstrukce

Inarijská sámština je nominativně-akuzativní jazyk, tranzitivní slovesa mají minimálně dva argumenty, subjekt ve tvaru nominativu a objekt ve tvaru akuzativu, viz (51).

- (51) *Sun lii čihťá-min viermi-jd.*
3.SG být.3.SG.PRS zalátat-GERII sít'-AKK.PL
,On právě teď spravuje síť.‘ (Olthuis 2000: 91, analýza vlastní)

4.6.2.1.2 Rozšířená tranzitivní konstrukce

Některá slovesa vyžadují více argumentů, viz (52), ty ovšem mají koncovky jiných pádů než nominativu a akuzativu (viz oddíl 4.3.1.2).

- (52) *Vuolg-i-m paapa-n käähvi tuálvuđ.*
odejít-PRT-1.SG kněz-ILL káva.AKK donést-INF
,Odešel jsem, abych donesl knězi kávu.‘ (Bartens 1972: 82, analýza vlastní)

4.6.2.1.3 Intransitivní konstrukce

V intransitivní klauzi v inarijské sámštině je podmět věty ve tvaru nominativu, viz (53), včetně nepovinného temporálního adjunktu.

- (53) *Táán oho ~ ohhoo-st luámáne-h látti-h.*
DEM týden.GEN ~ týden-LOK moruše-NOM.PL zrát-3.PL.PRS
,Během tohoto týdne dozrávají moruše.‘ (Nelson 2007: 213)

Některá intransitivní slovesa mohou mít po dobně jako tranzitivní slovesa také další doplnění, viz (54). Problematika valenčních rámců bude muset být dále prozkoumávána.

- (54) *Tuoi Ánná-in puáti-vettee meeci-st suuin.*
2.DU Anna-KOM přijít-2.DU.PRS les-LOK.SG 3.SG.KOM
,Ty a Anna (ty s Annou, vy dva s Annou) přicházíte z lesa s ním/ní.‘
(Toivonen 2003, analýza vlastní)

4.6.2.1.4 Temporální adjunkty

Základní valenční rámce mohou být rozšířeny o adverbialní adjunkty. Představím zde temporální adjunkty, které jsou dvojího typu:

(i) Adverbiále, která označují nedokončenou událost, jsou ve tvaru akuzativu, viz (55). Tato adverbiále se zaměřují více na popis času než na popis události.

(ii) Adverbiále, která neohraničují přesně čas, jsou ve tvaru lokativu nebo genitivu, přičemž jsou tyto pády často zaměňovány. Dle výzkumu Nelson (2007) se ve větách, ve kterých se objevuje lokativ, klade větší důraz na dokončení procesu než na časové období, viz (56). Roční období a dny v týdnu kromě toho mají koncovky prolativu, viz (62), což je archaický dnes již neproduktivní pád, o kterém se ostatní práce nezmiňují.

- (55) *Eeči čurki-j uáđimviste tuo-m ideet.*
otec uklízet-3.SG.PRT pokoj.AKK DEM-AKK ráno.AKK
,Otec uklízel pokoj (celé) tohle ráno.‘ (Nelson 2007: 223)

- (56) *Eeči čurki-j uáđimviste tiijme-st.*
otec uklízet-3.SG.PRT pokoj.AKK hodina-LOK
,Otec uklidil (celý) pokoj za hodinu.‘ (Nelson 2007: 233)

4.6.2.1.5 Avalenční konstrukce

V inarijské sámštině se používají také avalenční slovesa, neboli slovesa, která nevyžadují žádný argument, viz (57).

- (57) *Muáttáá.*
začínat.sněžit.3.SG
,Začíná sněžit.‘ (Borin & Forsberg 2012, analýza vlastní)

4.6.2.1.6 Predikativní posesivita

V inarijské sámštině neexistuje sloveso ‚mít‘, používá se tedy podobná konstrukce jako v jiných sámských jazycích, finštině a ruštině, kdy posesum je subjektem věty a posesor je ve tvaru lokativu a musí předcházet posesum, viz (58).

- (58) *Mu-st lava kyehti čeesi...*
 1.SG-LOK být-3.DU dva strýc.GEN
 ‚Mám dva strýce...‘ (dosl. ‚U mě jsou dva strýcové.‘) (Toivonen 2007: 232)

4.6.2.1.7 Existenciální konstrukce

Jedná se stavbou o stejnou konstrukci jako v případě posesivní konstrukce s tím rozdílem, že na místě posesora je určení místa, viz (59).

- (59) *Meeci-st nevti-h lemin ennuu poccu-h.*
 les-LOK.SG zdát.se-3.PL být.GERII mnoho sob-NOM.PL
 ‚Zdá se, že v lese je mnoho sobů.‘ (Toivonen 2007: 246)

Existenciální konstrukce se vyskytuje i bez sponového slovesa *leđe* (‚být‘), viz (60).

- (60) *mut Sulgušjäävri-st cisság*
 ale Sulgušjävri-LOK.SG druh.komára.NOM.SG
 ‚Ale u jezera Sulgušjävri jsou komáři.‘ (Bartens 1972: 18)

4.6.2.1.8 Necesivní konstrukce

Také necesivní konstrukce vypadá konstrukčně podobně jako posesivní konstrukce, namísto posesora je vyjádřena potřeba v infinitivu, viz (61).

- (61) *Must lii vielgiđ.*
 já.LOK být.3.SG odejít.INF
 ‚Musím odejít.‘ (Morottaja 2007: 26, analýza vlastní)

4.6.2.1.9 Změny valence

Ze shromážděných dat můžeme předpokládat, že v jazyce existují určité pasivizační, deagentizační či naopak agentizační procesy, ale není zřejmé, jakým způsobem fungují (viz oddíl 4.5).

4.6.2.2 Slovosled a aktuální členění

Slovosled v inarijské sámštině je vzhledem k bohaté morfologii poměrně volný. Nejčastějším slovosledem je S-V-O (Nelson 2007: 208), přičemž konverba se chová v tomto smyslu spíše jako substantiva.

Problematika slovosledu v inarijské sámštině byla dodnes zanedbávána, nezmiňují se o ní téměř žádné zdroje. Vzhledem k situaci v kontaktních a příbuzných jazycích: finštině, skolstské a severní sámštině, kde má slovosled ryze pragmatickou funkci, v inarijské sámštině lze očekávat podobné tendence. Roli slovosledu a aktuálního členění bude potřeba věnovat více pozornosti v budoucnu.

4.6.2.3 Otázka

V inarijské sámštině jsou dva druhy otázek: (i) zjišťovací a (ii) doplňovací.

(i) Otázka zjišťovací se tvoří tak, že k prvnímu slovu fráze, což bývá tradičně sloveso, připojíme příklonnou částici *-uv*, viz (62). Klasický pořádek slov v otázce je V-S-O. (Olthuis 2000: 208).

- (62) *Purru-ij=uv áânnâp lávurtu-v ko moonnâm turastu-v?*
jíst-3.SG.PRT=Q víc čtvrtek-PRO než minulý čtvrtek-PRO
,Jedl ve čtvrtek víc než minulý týden?‘ (Nelson 2007: 214)

(ii) Otázku doplňovací tvoříme tak, že na začátek věty umístí tázací zájmeno, viz (63).

- (63) *Moo-s taarbâš torjuu?*
INDEF-ILL potřebovat.3.SG pomoc.AKK
,S čím/v čem potřebuje pomoct?‘ (Borin & Forsberg 2012, analýza vlastní)

(iii) V otázce, kde se dotazujeme na místo, nemusí být kopula, viz (64), protože se jedná o existenciální konstrukci (více viz oddíl 4.6.2.1.7).

- (64) *Ko-st muu kistuu-h?*
INDEF-ILL 1.SG.GEN palčák-NOM.PL
,Kde jsou moje palčáky?‘ (Bartens 1972: 18)

4.6.2.4 Rozkaz

Rozkaz je v inarijské sámštině vyjadřován imperativem, jehož způsob tvoření popisuje Olthuis (2000, 77-86), viz (65). Jiné než gramatické způsoby rozkazu nejsou popsány.

- (65) *Puádi* *tääl* *teehin!*
jít-2.SG.IMPRT ted' sem
,Pojď hned sem!‘ (Olthuis 2000: 77, analýza vlastní)

4.6.2.5 Negace

Negace v inarijské sámštině probíhá slovesně (viz oddíl 4.3.2.5). Kromě toho je v inarijské sámštině popsána příklonná částice –gin/kin, která se připojuje k argumentům v záporné větě a implikuje, že hostitel částice není jediný účastník děje, viz (66). Její tvar závisí na tom, zda se připojuje za znělou nebo neznělou hlásku.

- (66) *Ij* *sun-gin* *vuál'gá-m.*
NEG.3.SG 3.SG-PRL odejít-KONNM
,Ani on neodešel.‘ (Olthuis 2000: 208, analýza vlastní)

Nikde není definováno, zda klauze může obsahovat jen jeden nebo více záporných konstituentů. Z dat se lze domnívat, že mnoho negativních příslovečných určení se tvoří z neurčitých zájmen. V budoucnu bude potřeba věnovat více pozornosti vztahu mezi jednotlivými negovanými konstituenty.

4.6.2.6 Modalita

O modalitě v inarijské sámštině kromě existence tzv. necesivní konstrukce (viz oddíl 4.6.2.1.8) není žádná zmínka. Při tvorbě dotazníku jsem se rozhodla začít právě s touto kategorií, viz oddíl 6.

4.6.3 Syntax komplexních klauzí

Tvoření komplexních klauzí nebyla dosud věnována pozornost. V materiálech si ale lze všimnout některých konstrukcí.

4.6.3.1 Koordinační vztahy

Stejně klauze jsou spolu spojovány především spojkou *já* (,a‘). Kromě ní existuje ještě tzv. duální konstrukce, ve které se používá komitativ, viz (67).

- (67) *Tuoi Ánná-in puáti-vetee meeci-st suuin.*
2.DU Anna-KOM přijít-2.DU.PRS les-LOK.SG 3.SG.KOM
,Ty a Anna (ty s Annou, vy dva s Annou) přicházíte z lesa s ním/ní.‘
(Toivonen 2003, analýza vlastní)

4.6.3.2 Subordinační vztahy

V datech se objevují vedlejší věty časové uvozované spojkou *ko*, viz (68), vedlejší věty předmětné tvořené gerundiem II, viz (69), a vedlejší věty účelové tvořené infinitivním tvarem, viz (70). V jazyce tedy existují spojky, které uvozují vedlejší věty, a zároveň i různé konstrukce s konverby, které bude potřeba prozkoumat s ohledem na rozlišení slovesného komplexu.

- (68) *Lijji-m monâ-min škoovlá-n, ko oin-i-m Maati.*
být.PRT-1.SG jít-GERII škola-ILL.SG když vidět-PRT-1.SG Matti.AKK
,Šel jsem zrovna do školy, když jsem uviděl Mattiho.‘
(Olthuis 2000: 92, analýza vlastní)

- (69) *Meeci-st nevti-h lemin ennuu poccu-h.*
les-LOK zdát.se-3.PL být.GERII mnoho sob-NOM.PL
,Zdá se, že v lese je mnoho sobů.‘ (Toivonen 2007: 246)

- (70) *Vuolg-i-m paapa-n käähvi tuálvuđ.*
odejít-PRT-1.SG kněz-ILL káva.AKK donést-INF
,Odešel jsem, abych donesl knězi kávu.‘ (Bartens 1972: 82, analýza vlastní)

4.7 Budoucí směřování

Při budoucím popisování inarijské sámštiny mohu vyjít z toho, že fonetika a fonologie jsou dobře popsány a pro účely gramatiky nevyžadují podrobný výzkum. Vzhledem k existenci několika slovníků inarijské sámštiny není potřeba zjišťovat základní slovní zásobu, ale je potřeba soustředit se na prostředky derivace, kterým byla dodnes věnována malá pozornost, a také na lexikon speciálních odvětví a idiomatické výrazy. Morfologie jazyka je dobře zmapována, pokud jde o tvary slov, v budoucnu je ale potřeba soustředit se na zmapování funkcí jednotlivých tvarů (např. gerundií) a kategorií.

S tím souvisí, že nejméně popsanou doménou v jazyce jsou syntaktické vztahy. V celé oblasti morfosyntaxe je tedy potřeba popsat mj. pořádek slov ve větě, manipulace valencí v rámci derivace (pasivizační a deagentizační procesy), fungování modality, způsobu a aspektu a způsob tvorby různých komplexních klauzí.

V související oblasti pragmatiky nejsou doposud uspokojivě popsány pragmatické markery a informační struktura jazyka. Při popisování této problematiky ovšem nemůžeme vycházet z elicitovaných dat, bude potřeba pracovat s přirozenými daty z korpusů.

5 Elicitační dotazníky jako lingvistická metoda

Problematicke terénního lingvistického výzkumu bylo věnováno mnoho prostoru (viz Chelliah & de Reuse 2011) a její součástí je mnoho metodologických otázek. V rámci této práce se omezím na krátké představení metody elicitace.

5.1 Srovnání metody elicitace a záznamu textů

V získávání lingvistických dat pro popis jazyka existují dvě hlavní metody: (i) záznam textů a (ii) různé druhy elicitace neboli dotazování se rodilého mluvčího (konzultanta) na konkrétní jevy. Většinou se v první fázi výzkumu výzkumník spoléhá více na elicitaci, v pokročilejší fázi popisu jazyka vychází ze záznamů textů (Elšík 2013). Obě metody mají své výhody a nevýhody:

(i) Na metodě zaznamenávání textů je nejvýhodnější to, že získáváme přirozená data, která mohou obsahovat neočekávané struktury. Pro konzultanta je tato metoda navíc méně náročná než elicitace. Nevýhodou je, že se určité jevy ve výpovědi konzultanta nemusejí objevit (Elšík 2013).

(ii) Existují různé druhy elicitace, přičemž největší výhodou všech je zacílení na konkrétní struktury, výzkumník tedy získává informace přesně o jevu, který ho zajímá. Bohužel data pocházející z elicitace nelze považovat za přirozená, pro konzultanta je elicitace náročnější než prosté vyprávění a pouze zřídka se objevují neočekávané nové struktury (Elšík 2013). Chelliah (2001: 152) dále zmiňuje, že data v textech mohou být bez elicitace často nejasná. Je potřeba se na tyto struktury posléze dotazovat konzultantů, aby si výzkumník ujasnil způsoby použití a mohl definovat význam dané konstrukce.

5.2 Problémy elicitací metody

Jak jsem již několikrát zmínila, cílem této práce je připravit podklady pro popis inarijské sámštiny, který bude probíhat metodou elicitace. Za tímto účelem připravuji elicitací dotazník, jehož tvorbu ilustruji v kapitole 6. Konkrétně se jedná o překladový dotazník, kdy se využívá metody elicitace překladu z kontaktního jazyka¹³. Ačkoliv se může zdát jednoduché a přímé ptát se konzultanta, jak se řekne určitá fráze v cílovém jazyce, tato

¹³ reverse translation elicitation, překlad Elšík (2013)

metoda skrývá jistá rizika (Chelliah & de Reuse 2011). Níže uvádím příklady komplikací, ke kterým může dojít při tomto způsobu sběru dat:

Pro úspěšnou elicitaci je důležité, aby konzultanti byli plně bilingvní v kontaktním a zkoumaném jazyce, aby byli schopni převádět i idiomatické a méně obvyklé výrazy. Také je nutné, aby výzkumník a konzultant mluvili stejnou varietou kontaktního jazyka, jinak může docházet k nedorozuměním. K nedorozumění může dojít i jednoduše proto, že výzkumník slovo špatně vysloví a konzultant mu tedy nemůže rozumět (Chelliah 2001: 157-160).

Zcela zásadním problémem je nebezpečí, že ač může být konzultant bilingvní, nemusí být zároveň dobrým překladatelem. Mnozí konzultanti překládají věty slovo od slova, i když takové konstrukce jsou ve zkoumaném jazyce nepřirozené. Pokud výzkumník založí své úvahy pouze na těchto datech, výsledná gramatika pak nemusí být gramatikou cílového jazyka, ale gramatikou překladu kontaktního jazyka (Chelliah & de Reuse 2011: 377).

Čím složitější konstrukce dává výzkumník svým konzultantům přeložit, tím více se v nich projevuje ovlivnění kontaktním jazykem, v překladu se objevují kalky a konzultanti také vynechávají překlady některých kategorií a konstrukcí. Dalším důvodem, proč může při elicitaci dojít k naprostému vynechání konstrukce nebo kategorie je skutečnost, že výzkumník nemusí vůbec vědět o její existenci a prostě se na ni nezeptá (Chelliah 2001: 155-156).

V jazycích světa existují také konstrukce, které se objevují pouze v tradičních vyprávěních a v každodenní komunikaci se nepoužívají. Navíc některé složité konstrukce konzultanti záměrně nepoužívají, aby výzkumníkovi usnadnili porozumění (Chelliah 2001: 157). Někdy konzultanti své výpovědi záměrně upravují, protože pochopili, jaký překlad výzkumník očekává a chtějí ho potěšit. Velkým problémem může být také to, že konzultant zná nějakou preskriptivní gramatiku jazyka a své výpovědi přizpůsobuje „správné“ mluvě (Chelliah 2001: 162-163).

Další nebezpečí dotazníků spočívá v tom, že věty a fráze nejsou zasazené do kontextu. V případě, že konzultant větě nerozumí, je dobré uvést ji v dalším kontextu. Nasbíraná data je rovněž dobré konzultovat s jinými mluvčími jazyka, aby posoudili, jestli věty nezní nepřirozeně nebo nejsou prostě jenom „divné“ (Chelliah & de Reuse 2011: 378).

Během sestavování a následného využití dotazníku si musím být vědoma všech výše uvedených rizik. Dotazník by neměl obsahovat příliš složité konstrukce a věta by měla být jasná i bez kontextu, a pokud tomu tak nebude, je nutné ji do kontextu uvést. Vzhledem k tomu, že kontaktním jazykem dotazníku je finština a já nejsem rodilým mluvčím, bylo by dobré, abych rozhovory vedla za přítomnosti rodilého mluvčího. Výsledky, které získám

prostřednictvím dotazníku, pak budu konzultovat s již existujícími pracemi a hypotézy na nich založené budu posléze ověřovat pomocí korpusu a zpětného dotazování.

6 Ukázka postupu při tvoření dotazníku v oblasti modality

V této kapitole ilustruji proces tvorby dotazníku na několika položkách v kategorii modality. Všechny položky budou uvedeny ve finštině, tedy v jazyce dotazníku, v této práci opatřené glosami a překladem do češtiny. U každé položky kromě toho uvedu důvody pro její vytvoření a pokusím se obhájit její místo v dotazníku.

6.1 Vymezení modality

V rámci systematickosti jsem se rozhodla vybrat jednu jazykovou kategorii a tu zmapovat. Zvolila jsem si modalitu, která je kromě jedné necesivní konstrukce (viz oddíl 4.6.2.1.6) v inarijské sámštině dosud nepopsána. Vycházím z kombinace pojetí Hengevelda (1988), který dělí modalitu na fakultativní, deontickou, volitivní a epistemickou a Palmera (2001), který rozlišuje 3 hlavní kategorie (i) dynamickou modalitu, která zahrnuje (i.a) modalitu fakultativní a (i.b) modalitu volitivní, (ii) deontickou modalitu a (iii) epistemickou modalitu.

(i) Dynamická vychází z vnitřní schopnosti nebo vůle jedince.

(i.a) Dynamická modalita schopnosti (neboli fakultativní modalita) popisuje vrozené nebo nabyté schopnosti jedince (např. *Honza umí plavat.*).

(i.b) Dynamická modalita volitivní vyjadřuje přání a tužby jedince (např. *Honza chce jíst.*).

(ii) Deontická modalita vychází z vnějších okolností, které působí na jedince. V rámci mého dělení využívám kategorie z dotazníku Elšíka (2017), který rozlišuje (ii.a) silnou nutnost, (ii.b) slabou nutnost, (ii.c) potřebu a (ii.d) možnost.

(ii.a) Deontická modalita silné nutnosti označuje povinnost založenou na příkazu morálky, společnosti nebo jiného člověka, přičemž příkaz je nutno splnit (např. *Honza musí odejít, protože mu to přikázala maminka.*).

(ii.b) Deontická modalita slabé nutnosti se od modality silné nutnosti liší v míře povinnosti příkazu. Modalita slabé nutnosti označuje spíše doporučení než povinnost (např. *Honza by měl jít domů, protože mu to řekla maminka.*).

- (ii.c) Deontická modalita potřeby vyjadřuje povinnost, která nevychází z příkazu někoho jiného, nýbrž z okolností (např. *Honza potřebuje jít nakoupit, protože už doma nemá žádné jídlo.*).
- (ii.d) Deontická modalita možnosti označuje situaci, kdy osoba má povolení společnosti nebo jiného člověka udělat nějakou věc, a záleží jen na ní, zda možnosti využije (např. *Honza může odejít, pokud chce.*).

(iii) Epistemická modalita neboli modalita jistotní označuje míru přesvědčení, s jakou jedinec postuluje svá tvrzení (např. *Myslím si, že Honza musí být v obchodě.*). Položky dotazníku týkající se tohoto druhu modalit nejsou součástí této práce.

Kromě toho se jednotlivé modální výrazy ještě rozdělují dle toho, zda jsou orientovány na událost nebo na věc. Toto rozdělení používám pouze u volitivní modalit a u modalit potřeby (např. *Chci jít ven (zaměření na událost).* x *Chci nové boty (zaměření na věc).*).

V položkách dotazníku, které jsou obsaženy v této práci, se budu zabývat dynamickou a deontickou modalitou vyjadřovanou slovesy (modální slovesa ve finštině viz Kotimaisten kielen tutkimuskeskus 2008: §1562 - §1579). Zahrnu do něj i negované formy modálních sloves, protože v jazycích světa existují dva způsoby, jakými jsou modální výrazy negovány, a je důležité zjistit, který z nich se uplatňuje v inarijské sámštině:

- (i) když negativní částice neguje celou výpověď včetně modálního slovesa (např. v češtině *Musím jít.* x *Nemusím jít* (~ *Ne[musím jít].*).
- (ii) když negativní částice neguje pouze část fráze bez modálního slovesa (např. v angličtině *I must go.* x *I mustn't go* (~ *I must not[go].*).

Sama negace v inarijské sámštině není uspokojivě popsána, věty budou tedy často kromě negované modalit obsahovat i jiné negované elementy a negativní slova.

Při tvorbě dotazníku budu vycházet z modelu Elšíka (2017), kde každá věta bude opatřena tagy, které usnadní orientaci v datech po jejich sesbírání. Když budu vycházet z rozdělení modalit, které jsem popsala výše, každou modální konstrukci bude označovat souhrnný tag složený z následujících tagů:

- (i) modality
- (ii) dynamic: volition
- (iii) dynamic: capability
- (iv) deontic: necessity: strong
- (v) deontic: necessity: weak
- (vi) deontic: necessity: need
- (vii) deontic: possibility
- (viii) event-oriented
- (ix) object-oriented

V následujícím oddílu vždy představím určitou modální kategorii, spolu s položkou dotazníku a popíšu její stavbu v kontaktním jazyce, ve finštině. Vliv kontaktního jazyka nelze při používání elicitací metody zanedbat, musím si tedy být vědoma, jaké jevy se objevují v jednotlivých položkách, abych pak mohla ověřit, zda se nejedná o doslovný překlad konstrukce.

6.2 Konstrukce vyjadřující dynamickou modalitu

Ve finštině se k vyjádření dynamické modality používají slovesa, která souhlasí v čísle a osobě se subjektem věty, který vyjadřuje jedince, z jehož vůle nebo schopností děj vychází.

6.2.1 Konstrukce vyjadřující modalitu schopnosti

Ve finštině se k vyjádření schopnosti používá sloveso *osata*, které vyžaduje v pozici subjektu osobu, která má určitou schopnost ve tvaru nominativu, se kterou se shoduje v osobě a čísle. V pozici objektivního argumentu sloveso vyžaduje infinitiv slovesa. V dotazníku použiji jednu pozitivní (71) a jednu negativní (72) větu ve finštině.

- (71) *Kaikki Inarissa osaa-vat kalastaa.*
 všichni Inari-INESS umět-3.PL rybařit.INF
 ‚Všichni ve městě Inari umějí rybařit.‘ (modality: dynamic: capability: affirmative)

- (72) *Hän ei osaa uida.*
 3.SG NEG.3.SG umět.KONNP plavat.INF
 ‚On neumí plavat.‘ (modality: dynamic: capability: negative)

6.2.2 Konstrukce vyjadřující volitivní modalitu

Finština má tři hlavní slovesa vyjadřující přání nebo tužby: *tahtoa*, *aikoa* a *haluta*. Slovesa *tahtoa* a *aikoa* se pojí pouze se slovesy, jsou tedy orientované na událost, zatímco *haluta* se může vyskytovat jak se slovesy, tak se substantivy, může být tedy zaměřeno na událost nebo participanta. V dotazníku by měly být uvedeny všechny tři varianty, aby byl minimalizován efekt kontaktního jazyka. V této práci jsou věty z dotazníku uvedeny vedle sebe, ale v dotazníku pak nebudou následovat přímo po sobě, aby konzultant nebyl ovlivněn ostatními konstrukcemi.

Slovesa *tahtoa* a *aikoa* mají osobní koncovky osoby, která touží, a jako objektivní komplement vyžadují slovesný infinitiv, viz (73) a (74).

- (73) *Hän tahtoo saada työ-n valmii-ksi.*
 3.SG chtít.3.SG dostat.INF práce-AKK hotový-TRANS
 ‚Chce dokončit práci.‘ (modality: dynamic: volition: affirmative: event-oriented)

- (74) *Aio-tte järjestää iso-t juhla-t.*
 chtít-2.PL uspořádat.INF velký-AKK.PL oslava-AKK.PL
 ‚Chcete uspořádat velkou oslavu.‘
 (modality: dynamic: volition: affirmative: event-oriented)

Také sloveso *haluta* značí koncovky osoby, která touží, a objektivní komplement je substantivum ve tvaru typickém pro objekt. Položka obsahuje demonstrativní zájmeno, aby v analýze inarijskosámských dat bylo možné od sebe odlišit všechny pády, viz (75).

- (75) *Halua-isi-n se-n valkoise-n kissa-n.*
 chtít-KOND-1.SG DEM-AKK bílý-AKK kočka-AKK
 ‚Chtěla bych tu bílou kočku.‘
 (modality: dynamic: volition: affirmative: object-oriented)

V negativních volitivních větách zaměřených na událost se ve finštině používají stejná slovesa jako v jejich afirmativních protějšcích. V položce (76) je navíc reflexivní zájmeno, abych zjistila, zda se chová v inarijské sámštině stejně jako v afirmativních větách. V položce (77) se objevuje negativní příslovečné určení času, jehož použití v inarijské sámštině také není popsáno.

(76) *E-n tahto-nut itse osallistua kilpailu-un.*

NEG-1.SG chtít-KONNM REFL účastnit.se.INF soutěž-ILL

„Nechtěl jsem se účastnit soutěže.“

(modality: dynamic: volition: negative: event-oriented)

(77) *Hän ei aio milloin-kaan palata Iivalo-on.*

3.SG NEG.3.SG chtít.KONNP kdy-NEG vrátit.se.INF Iivalo-ILL

„Už se nikdy nechce vrátit do města Iivalo.“

(modality: dynamic: volition: negative: event-oriented)

Jedna z položek dotazníku se bude zaměřovat také na negativní volitivní modalitu zaměřenou na objekt. Položka opět obsahuje demonstrativní zájmeno, aby v inarijské sámštině bylo snadné rozlišit od sebe všechny pády, viz (78).

(78) *He ei-vät halua tä-tä pien-tä kala-a.*

3.PL NEG-3.PL chtít.KONNP DEM-PART malý-PART ryba-PART

„Nechtěl jí tuhle malou rybu.“ (modality: dynamic: volition: negative: object-oriented)

6.3 Konstrukce vyjadřující deontickou modalitu

Ve finštině funguje negace deontické modality stejně jako v češtině, záporný element tedy neguje celou modální konstrukci, nikoliv pouze její část. Deontická modalita nutnosti a možnosti je vždy zaměřená na událost.

6.3.1 Konstrukce vyjadřující silnou nutnost

Ve finštině existuje speciální konstrukce zvaná jako „necesivní věta“. Podmětem necesivní věty je substantivum v genitivu následované modálním výrazem vyjadřujícím

povinnost. Modální sloveso nesouhlasí v čísle a osobě s podmětem věty, je vždy ve tvaru třetí osoby singuláru a vyžaduje jako argument sloveso nebo vedlejší větu. V příkladech (79)-(82) se objevují různá slovesa nebo konstrukce vyjadřující povinnost. Požaduji za důležité uvést všechny, aby v inarijskosámských datech vyšla najevo podobná diverzita, pokud tedy existuje.

V případě (79) se nepoužívá speciální modální sloveso, ale pouze o ,konstrukci s modálním významem‘, která se pravidelně tvoří slovesem ,být‘ ve tvaru třetí osoby singuláru následovanou významových slovesem ve tvaru pasivního participia přítomného.

- (79) *Meidä-n on kuunnel-tava, mi-tä muu-t*
 1.PL-GEN být.3.SG poslouchat¹⁴-PTCP INDEF-PART ostatní-PL
sano-vat.
 říkat-3.PL
 ,Musíme poslouchat (ve smyslu sluchového vnímání), co říkají ostatní.‘
 (modality: deontic: necessity: strong: affirmative)

V případě (80) se jedná opět o speciální konstrukci se slovesem ,být‘, která má modální význam.

- (80) *Minu-n on pakko miettiä asia-a vähän.*
 1.SG-GEN být.3.SG nutný přemýšlet.INF věc-PART trochu
 ,Musím si to promyslet.‘ (modality: deontic: necessity: strong: affirmative)

V případě (81) a (82) se používá modální sloveso. Některé gramatiky tvrdí, že v jejich významu je rozdíl v míře povinnosti, ale podle rodilých mluvčích finštiny (Hoffrén, osobní komunikace 10.8.2017) v nich nijak významný rozdíl není.

- (81) *Häne-n pitää tehdä kotitehtävä huomise-ksi.*
 3.SG-GEN muset.3.SG dělat.INF domácí.úkol zítra-TRANS
 ,Musí do zítřka udělat domácí úkol.‘ (modality: deontic: necessity: strong: affirmative)

¹⁴ ve smyslu sluchového vnímání

- (82) *Las-ten täytyy totella vanhempi-a-an.*
 dítě-GEN.PL muset.3.SG poslouchat¹⁵.INF rodiče-PART-3PX
 ‚Děti musejí poslouchat (ve smyslu dbát pokynů) svoje rodiče.‘
 (modality: deontic: necessity: strong: affirmative)

V negované větě modality deontické nutnosti je subjekt ve tvaru nominativu a sloveso s ním souhlasí v osobě a čísle, viz (84) a (85). V případě generické věty, viz (83), podmět chybí a sloveso je ve tvaru třetí osoby singuláru. V případě této modality se tedy nedá mluvit o tzv. finské necesivní větě, protože má odlišnou stavbu.

- (83) *Täällä ei saa polttaa.*
 tady NEG.3.SG moci.KONNP kouřit.INF
 ‚Tady se nesmí kouřit.‘ (modality: deontic: necessity: strong: negative)

- (84) *E-t voi käyttää tä-llä tava-lla.*
 NEG-2.SG moci.KONNP chovat.se.INF DEM-ADESS způsob-ADESS
 ‚Nemůžeš se takhle chovat (tímhle způsobem).‘
 modality: deontic: necessity: strong: negative)

- (85) *E-n voi kertoa si-tä kene-lle-kään.*
 NEG-1.SG moci.KONNP říci.INF DEM-PART INDEF-ALL-NEG
 ‚Nemůžu to nikomu říct.‘ (modality: deontic: necessity: strong: negative)

6.3.2 Konstrukce vyjadřující slabou nutnost

Pro vyjádření menší míry povinnosti se ve finštině používá sloveso *pitää* (známé již z (81)), viz (87) a (88), v kondicionálním tvaru, okrajově se používá též sloveso *kannattaa*, viz (86), do dotazníku ho též zahrnuji. I v těchto větách se používá konstrukce známá jako ‚necesivní věta‘ a to jak v pozitivních, tak v negativních větách.

¹⁵ ve smyslu dbát pokynů

- (86) *Mi-tä minu-n kannatta-isi tehdä?*
 INDEF-PART 1.SG-GEN mít¹⁶-KOND.3.SG dělat.INF
 ‚Co bych měl udělat?‘ (modality: deontic: necessity: weak: affirmative)
- (87) *Sinu-n pitä-isi sanoa ensin äidi-lle-si.*
 2.SG-GEN muset-KOND.3.SG říci.INF nejdřív matka-ALL-2PX
 ‚Měl bys to nejdřív říct svojí matce.‘ (modality: deontic: necessity: weak: affirmative)
- (88) *Meidä-n ei pitä-isi olla täällä.*
 1.PL-GEN NEG.3.SG muset-KONNK být.INF tady
 ‚Neměli bychom tady být.‘ (modality: deontic: necessity: weak: negative)

6.3.3 Konstrukce vyjadřující potřebu

Ve finštině se pro vyjádření potřeby používá sloveso *tarvita*, na němž jsou značeny koncovky osoby, která má potřebu. Sloveso vyžaduje jako argument pouze substantiva, ale konstrukce může být zaměřená jak na událost, tak na předmět. Položky (89) a (92) obsahují substantiva vyjadřující děj a celá modální konstrukce je na něj zaměřená, zatímco položky (90) a (93) vyjadřují modalitu potřeby zaměřenou na předmět.

Pro vyjádření potřeby orientované na děj se můžou použít slovesa *pitää* a *täytyy* (viz oddíl 6.3.1), které se používají v ‚necesivní větě‘ a v pozici argumentu vyžadují sloveso, viz (91). K vyjádření negované potřeby zaměřené na děj se také používá ‚necesivní věta‘ se slovesem *tarvita*, které jako argument vyžaduje sloveso, viz (94).

- (89) *Tarvitse-t-ko neuvo-a?*
 potřebovat-2.SG-Q rada-PART
 ‚Potřebuješ poradit?‘ (modality: deontic: necessity: need: affirmative: event-oriented)
- (90) *Tarvitse-n vielä lämpimä-n taki-n.*
 potřebovat-1.SG ještě teplý-AKK kabát-AKK
 ‚Potřebuju ještě teplý kabát.‘
 (modality: deontic: necessity: need: affirmative: object-oriented)

¹⁶ ve smyslu muset

- (91) *Minu-n pitää mennä kauppa-an, koska minu-lla*
 1.SG-GEN muset.3.SG jít.INF obchod-ILL protože 1.SG-ADESS
ei ole mi-tä-än syötävä-ä.
 NEG.3.SG být.NCOMP INDEF-PART-NEG jídlo-PART
 ‚Potřebuju (musím) jít do obchodu, protože nemám nic k jídlu.‘
 (modality: deontic: necessity: need: affirmative: event-oriented)
- (92) *E-mme enää tarvitse apu-a.*
 NEG-1.PL už.ne potřebovat.KONNP pomoc-PART
 ‚Už nepotřebujeme pomoc.‘
 (modality: deontic: necessity: need: negative: event-oriented)
- (93) *Hän ei tarvitse uusia kenkiä.*
 3.SG NEG.3.SG potřebovat.KONNP nový-PART.PL bota-PART.PL
 ‚On nepotřebuje nové boty.‘
 (modality: deontic: necessity: need: negative: object-oriented)
- (94) *Minu-n ei tarvitse mennä kauppa-an, koska*
 1.SG-GEN NEG.3.SG potřebovat.NCOMP jít.INF obchod-ILL protože
minu-lla on ruoka.
 1.SG-ADESS být.3.SG jídlo
 ‚Nepotřebuju (nemusím) jít do obchodu, protože mám jídlo.‘
 (modality: deontic: necessity: need: negative: event-oriented)

6.3.4 Konstrukce vyjadřující možnost

K vyjádření deontické modality možnosti se používají slovesa *voida* a *saada*, se kterými jsme se již setkali v příkladech (83) – (85), kde se používaly jako negace modality nutnosti. K vyjádření deontické modality možnosti se nevyužívá konstrukce ‚necesivní věty‘, sloveso má koncovky osoby subjektu, viz (95) a (96). Položka (95) navíc obsahuje vyjádření volitivní modality ve vedlejší větě.

- (95) *Voi-t käyttää veitsi-ä-ni, jos halua-t.*
 moci-2.SG použít.INF nůž-PART-1PX pokud chtít-2.SG
 ‚Můžeš použít můj nůž, jestli chceš.‘ (modality: deontic: possibility: affirmative)

- (96) *Saa-n-ko kysyä jotain?*
 moci-1.SG-Q ptát.se.INF něco
 ‚Mohu se na něco zeptat?‘ (modality: deontic: possibility: affirmative)

V negovaných větách vyjadřujících deontickou modalitu možnosti se používají slovesa *tarvita*, které je v afirmativním tvaru markerem modality potřeby (viz 6.3.3), a konstrukce *olla pakko*, která v afirmativním tvaru slouží k vyjádření deontické modality nutnosti. V těchto větách se rovněž využívá konstrukce ‚necisivní věty‘, viz (97) a (98).

- (97) *Minu-n ei tarvitse tehdä si-tä yksin.*
 1.SG-GEN NEG.3.SG potřebovat.KONNP dělat.INF DEM-PART sám
 ‚Nemusím to dělat sám.‘ (modality: deontic: possibility: negative)

- (98) *Teidä-n ei ole pakko vastata.*
 2.PL-GEN NEG.3.SG být.KONNP nutný odpovědět.INF
 ‚Nemusíte odpovídat.‘ (modality: deontic: possibility: affirmative)

7 Závěr

V této práci jsem představila dostupné lingvistické informace o inarijské sámštině. Na závěr zde shrnu hlavní výsledky práce a následně uvedu osobní reflexi dosavadního výzkumu a jeho budoucí směřování.

7.1 Shrnutí výsledků práce

Nejprve jsem ukázala kontext výzkumu inarijské sámštiny. Ve druhé kapitole jsem krátce představila mluvčí a celkovou sociokulturní situaci jazyka. Inarijská sámština je sice ohroženým jazykem, ale v posledních letech dochází k jeho revitalizaci, která se jeví jako úspěšná.

Ve třetí kapitole jsem se věnovala literatuře, která už byla o jazyce publikována. Tuto literaturu lze rozdělit na dvě období. Ve starším období vznikaly práce mapující základní rysy jazyka, první slovníky a sbírky paradigmát. V novějším období se výzkumníci ve svých pracích zaměřují na jednotlivé dílčí aspekty jazyka.

Stěžejní část této práce, čtvrtá kapitola, obsahuje přehled gramatiky se zaměřením na potřeby budoucího výzkumu. Práce je uvedena typologickou charakteristikou jazyka. Fonetika, fonologie a morfonologie jsou dosud dobře popsány, proto práce obsahuje jen jejich krátký přehled. Morfologii jsem se snažila popsat z pohledu morfologických kategorií jmen a sloves, dále popisuji vlastnosti jednotlivých slovních druhů v inarijské sámštině. Derivační morfolgie jazyka je dosud nepopsaná problematika, uvádím zde pouze několik případů, na které jsem v průběhu práce na jazyce narazila. Nejméně popsanou doménou jazyka jsou syntaktické vztahy. V práci jsem představila dosud známé informace o struktuře frází, slovosledu, typech jednoduchých a složených klauzí.

V celé oblasti morfosyntaxe bude v budoucnu potřeba popsat mj. pořádek slov ve větě, manipulace valencí v rámci derivace (pasivizační a deagentizační procesy), fungování modality, způsobu a aspektu a způsob tvorby různých komplexních klauzí. V související oblasti pragmatiky nejsou doposud uspokojivě popsány pragmatické markery a informační struktura jazyka. Při popisování této problematiky ovšem nemůžeme vycházet z elicitovaných dat, bude potřeba pracovat také s přirozenými daty z korpusů

V páté kapitole jsem představila metodu elicitace z metodologického hlediska s jejími výhodami a nevýhodami. Rizik elicitace si výzkumník musí být vědom, aby mohl komplexně sesbírat a analyzovat data a vyhnul se přitom nedorozuměním.

V šesté kapitole jsem ilustrovala proces tvorby dotazníku v oblasti modality. Nejdříve jsem musela rozdělit modalitu na různé typy, abych pak mohla položky dotazníku označit gramatickými tagy, které pak usnadní orientaci v nasbíraném materiálu. Ukázalo se, že vytváření dotazníku je komplexní práce, která vyžaduje dobrou znalost obecně lingvistických kategorií a kontaktního jazyka a povědomí o jazyce cílovém.

7.2 Reflexe dosavadního výzkumu a výhled do budoucna

Díky této práci jsem získala základní znalosti o tomto jazyce a naučila se analyzovat tvary slov, jednotlivé morfémy s jejich významy a hlavní zásady větné skladby. Osvojila jsem si také základní pravidla Leipzig glossing rules, která všechna data zpřehlední a učiní pochopitelnými i pro ty, kteří o struktuře jazyka nemají ani základní informace. Během tvorby interlineárních překladů jsem si také uvědomila nejvíce pravidel, která v jazyce fungují.

Zjistila jsem, jak získávat a využívat různé zdroje, provádět analýzy založené jednak na zdrojích, jednak na vlastní jazykové intuici. O mnoha jevech jsem diskutovala se vedoucím této práce, který mě naučil o zdrojích kriticky přemýšlet. Většina zdrojů, ze kterých jsem čerpala informace, pochází z finskojazyčného prostředí a vychází z termínů finské lingvistiky. Mnohé jevy v nich nebyly popsány obecně lingvisticky, nýbrž kontrastivně vůči finštině. Problému vlivu finštiny a terminologie finské lingvistiky na popis jazyka si musím být v budoucnu vědoma.

Nejdůležitější je, že jsem se dozvěděla, jaké oblasti gramatiky inarijské sámštiny jsou dosud nepopsané a je potřeba se jimi zabývat. Tato bakalářská práce bude v tomto smyslu sloužit jako východisko k dalšímu výzkumu jazyka. Během sbírání dat samozřejmě nebudu vycházet pouze z ní, domnívám se, že v terénu narazím na další zajímavé jevy, které budou potřebovat více pozornosti. Je důležité, abych během výzkumu dokázala být pružná a přizpůsobit se nastalé situaci.

Neméně důležité je, že jsem se poučila o zásadách a nebezpečích elicitací metody a vyzkoušela jsem si postup při vytváření dotazníku a gramatických tagů. Tvorba dotazníku je komplexní lingvistická práce, kdy lingvista musí ovládat jak lingvistickou teorii a kontaktní jazyk, tak základy cílového jazyka, a dotazník musí být kompromisem mezi obecně lingvistickým a jazykově specifickým. Při tvoření dotazníku musím dávat obzvláštní pozor,

abych kvůli příliš detailnímu vhledu dovnitř jazyka neignorovala obecně jazyková pravidla a naopak, abych ovlivněna teorií neanalyzovala v jazyce procesy, které se tam reálně neobjevují.

Na popisu dílčích aspektů jazyka v současnosti pracují i další lidé, mnozí z nich působí na univerzitě v Oulu. Mým plánem je v navazujícím studiu tyto výzkumníky kontaktovat a navázat s nimi spoluprací, mj. prostřednictvím výměnného pobytu na této univerzitě. Práce na jazyce zbývá ještě mnoho. Zapojením do týmu odborníků bych ráda přispěla k celkovému popisu inarijské sámštiny.

Seznam použité literatury

- Ager, Simon. 1998-2017. *Omniglot: Inari Saami language, alphabet and pronunciation*. (<http://www.omniglot.com/writing/inarisami.htm>) (Navštíveno 2017-07-23.)
- Äimä, Frans. 1918. *Phonetik und Lautlehre des Inarilappischen*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Bartens, Raija. 1972. *Inarinlapin, merilapin ja luulajanlapin kaasussyntaksi*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Borin, Lars & Forsberg, Markus & Roxendal, Johan. 2012. *Korp – the corpus infrastructure of Språkbanken*. (<http://gtweb.uit.no/korp/?mode=smn#?cqp=%5B%5D>) (Navštíveno 2017-08-09.)
- Bye, Patrik & Sagulin, Elin & Toivonen, Ida. 2009. Phonetic duration, phonological quantity and prosodic structure in Inari Saami. In *Phonetica* 66(4): 199–121.
- Bye, Patrik. 2007. Grade Alternation in Inari Saami and Abstract Declarative Phonology. In Toivonen, Ida & Nelson, Diane (ed.). *Saami linguistics*, 53-90.
- Comrie, Bernard & Martin Haspelmath & Balthasar Bickel. 2008. *The Leipzig Glossing Rules: Conventions for Interlinear Morpheme-by-Morpheme Glosses*. Department of Linguistics of the Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, Department of Linguistics of the University of Leipzig. (<http://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php>) (Navštíveno 2017-08-10.)
- DuBois, Thomas A. 1995. *Insider and Outsider: An Inari Sami Case*. In *Scandinavian Studies* 67(1).
- Elšík, Viktor. 2013. *Elicitace dat a získávání textů*. Učební materiály k předmětu Terénní výzkum jazyka. Nепublikováno.
- Elšík, Viktor. 2017. *Lingvistický dotazník pre dokumentáciu stredoevropskej romčiny, databáze vĕt a tagů*. Nепublikovaná databáze.
- Hammarström, Harald & Forkel, Robert & Haspelmath, Martin. 2017. Glottolog 3.0. Jena: Max Planck Institute for the Science of Human History. (<http://glottolog.org>) (Navštíveno 2017-08-11.)
- Hengeveld, Kees. 2004. Illocution, mood and modality. In Booij, G. & Lehmann, C. & Mugdan, J. & Skopeteas, S. (eds.) *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation, vol. 2*, 1190-1201. Berlin: Walter de Gruyter.

- Hingarová, Vendula & Hubáčková, Alexandra & Kovář, Michal. 2009. *Sámové: jazyk, literatura a společnost*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Hirvonen, Vuokko. 2008. *Voices from Sápmi: Sámi Women's Path to Authorship*. Kautokeino: DAT.
- Chelliah, Shobhana L. 2001. The role of text collection and elicitation in linguistic fieldwork. In Newman, P. & Ratliff, M. (eds.), *Linguistic Fieldwork*, 152-165. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chelliah, Shobhana L. & de Reuse, Willem J. 2011. *Handbook of Descriptive Linguistic Fieldwork*. Springer.
- Itkonen, Erkki & Laitinen, Lea. 1992. *Inarinsaamelaisia kielennäytteitä aanaarikiela čajttuzeh*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Itkonen, Erkki. 1986-1991. *Inarilappisches Wörterbuch*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- King, Jeanette. 2001. Te kōhanga reo: Māori language revitalization. In Hinton, Leanne & Hale, Ken (ed.), *The green book of language revitalization in practice*, 119–128. New York: Academic Press.
- Klok, Jozina Vander. 2017. Modal questionnaire for cross-linguistic use. (https://www.eva.mpg.de/lingua/tools-at-lingboard/pdf/Modal_Questionnaire_CrossLing_JVK.pdf) (Navštíveno 2017-08-11.)
- Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 2008. *VISK – Suomen kielioppi verkossa*. (<http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>) (Navštíveno 2017-08-11.)
- Kulonen, Ulla-Maija & Seurujärvi-Kari, Irja & Pulkkinen, Risto. 2005. *The Saami: a cultural encyclopaedia*. Helsinki: Suomalainen kirjallisuuden seura.
- Lönnrot, Elias. 1854. *Ueber den Enare-Lappischen Dialekt*. Helsinki: Acta societatis Scientiarum Fennicae.
- Morottaja, Matti. 2006a. *Anaras - Inarinsaamelaiset*. Sámi musea Siida & Anarâškielâ servi. (<http://www.samimuseum.fi/anaras/yleistietoa/yleistietoa.html>) (Navštíveno 2016-11-30.)
- Morottaja, Matti. 2006b. *Anaras – Kieli - Kirjoitustavat*. Sámi musea Siida & Anarâškielâ servi. (<http://www.samimuseum.fi/anaras/kieli/ortografiat.html>) (Navštíveno 2017-07-21.)
- Morottaja, Matti. 2007. *Anarâškielâ ravvuuh*. Helsinki: Päikkieennâm kielâi tutkâmkuávdáš.
- Müller, Merit. 2017. *Adjektiiviattribuutin vaihtelu Erkki Itkosen ”Inarinsaamelaisissa kielinäytteissä”*. Tartto: Tarton Yliopisto. (Bakalářská práce.)

- Nelson, Ida. 2007. Events and Case in Inari Saami. In Toivonen, Ida & Nelson, Diane (ed.), *Saami Linguistics*, 207-227.
- Nickul, Karl. 1970. *Saamelaiset kansana ja kansalaisina*. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura.
- Ojanlatva, Eija. 2006. *Anaras - Historia*. Sámi musea Siida & Anarâškielâ servi.
(<http://www.samimuseum.fi/anaras/historia/historia.html>) (Navštívno 2016-11-30.)
- Olthuis, Marja-Liisa & Kivelä, Suvi & Skutnabb-Kangas, Tove. 2013. *Revitalising indigenous languages: How to recreate a lost generation*. Bristol: Multilingual matters.
- Olthuis, Marja-Liisa. 2000. *Kielâoppâ [Inarinsaamen kielen kielioppi]*. Inari: Sämítigge.
- Palmer. 2001. *Mood and modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pasanen, Annika. 2003. *Kielipesä ja revitalisaatio: Karjalaisten ja inarisaamelaisten kielipesätoiminta*. Helsinki: Helsingin yliopisto. (Diplomová práce.)
- Pasanen, Annika. 2010. *Revitalization of Inari Saami: reversal language shift in changing speech community*. (<http://studylib.net/doc/5354706/revitalization-of-inari-saami--reversal-language-shift-in...>) (Navštívno 2017-01-05.)
- Saarienen, Heli. 2012. Poronhoitokulttuuri väritti saamelaisuuden. In *Hiidenkivi 5/2012*. Helsinki: Hiidenkivi Oy.
- Sámi Giellagáldu. 2017. *Attributij konjruistem*. (http://www.giella.org/?page_id=1401) (Navštívno 2017-07-21.)
- Sammallahti, Pekka. 2015. Saamic. In Abondolo, Daniel, *The Uralic Languages*, 43-95. Londýn: Routledge.
- Sammallahti, Pekka & Morottaja, Matti. 1993. *Säämi-suomâ sänikirje = Inarinsaamelais-suomalainen sanakirja*. Utsjoki: Girjegiisá.
- Simons, Gary F. & Fennig, Charles D. (eds.). 2017. *Ethnologue: Languages of the World, Twentieth edition*. Dallas, Texas: SIL International. (<http://www.ethnologue.com>.) (Navštívno 2017-08-11.)
- Toivonen, Ida & Nelson, Diane (eds.). 2007. *Saami linguistics*. Philadelphia: Benjamins.
- Toivonen, Ida. 2003. *Inari Sami Language Tutorial (LAGB presentation, April 2003)*. (<http://http-server.carleton.ca/~toivonen/pdf/lagb.pdf>) (Navštívno 2016-28-12.)
- Toivonen, Ida. 2007. Verbal agreement in Inari Saami. In: Toivonen, Ida & Nelson, Diane eds., *Saami Linguistics*, 228-258.
- UiT The Arctic University of Norway. 2017. *Nettidigisäänih*. (<http://saanih.oahpa.no/smn/fin/>) (Navštívno 2017-07-20.)